

De Staat van Onze Democratie

Een verslag van debatten in het land en op de website

De Staat van Onze Democratie

Een verslag van verschillende debatten in het land en op de website

Oktober 2006 tot maart 2007

Programma Democratie
Ministerie van Binnenlandse Zaken & Koninkrijksrelaties

Inhoudsopgave

1. **Inleiding**
2. **Verslagen van de publieksdebatten van de reeks 'De Staat van Onze Democratie'**
 - 2.1 Rotterdam
 - 2.2 Amsterdam
 - 2.3 Groningen
 - 2.4 Nijmegen
 - 2.5 Den Bosch
 - 2.6 Leeuwarden
3. **Overige debatten**
 - 3.1 Zwolle
 - 3.2 FDO in Den Haag
 - 3.4 VVD-debat in Papendal
 - 3.5 Festival der Bestuurskunde 'Dromen over democratie'
 - 3.5.3 Democratie als verbindend element- Workshop met J. Remkes
 - 3.5.2 De Droompoliticus- workshop met A. Nicolai
 - 3.5.1 Het openbaar bestuur in 2048- Workshop met J.W Holtslag
4. **Onze Democratie; debat in de media**
 - 4.1 'Geen kloof tussen burger en politiek (ANP)
 - 4.2 'Kloof politiek en burger mag groter' (Elsevier)
 - 4.3 'Nicolai zet de vrijheid van meningsuiting bovenaan' (Trouw)
 - 4.4 'Moraal gaat voor religie' (Reformatorisch Dagblad)
 - 4.5 'Geen gemeentelijke herindeling' (Omroep Brabant)
 - 4.6 'Politici zorgen vooral zelf voor incidenten in de media' (Leeuwarder Courant)
5. **Gesprekken met deskundigen**
 - 5.1 Inleiding
 - 5.2 Vooraf: over het rapport en de onderwerpen
 - 5.3 Commentatoren per onderwerp
 - 5.3.1 Democratie in de samenleving
 - 5.3.2 Politiek proces
 - 5.3.3 Bestuur
 - 5.3.4 Verplaatsing van democratie naar samenleving
6. **Internetdiscussies op website Onze Democratie**
 - 6.1 Samenvatting internetdiscussies oktober t/m januari
 - 6.2 Samenvatting 'Is Islam onverenigbaar met onze rechtsstaat?'
7. **Bijlagen**
 - 7.1 Uitslag enquête van De Gelderlander voorafgaand aan debat in Nijmegen
 - 7.2 Enquête De Gelderlander
 - 7.3 Kamervragen Kees van der Staaij (SGP) over uitspraken Nicolai

Colofon

Dit boekje is een uitgave van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het kader van het Programma Democratie. Voor meer informatie over dit programma en over het debat over democratie, zie www.onzedemocratie.nl.

Tekst:

Jan Schrijver, Pieter Verbeek, Maarten Prinsen, Martin van Haeften,
Forum voor Democratische Ontwikkeling (FDO)

Fotografie:

Pieter Verbeek, Mireille Beentjes, Jeroen de Jong

Opmaak:

Grietje Huitema, Directie Communicatie & Informatie,
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Druk:

BZK Repro

2064

Inleiding

Voor u ligt een overzicht van het debat over 'De Staat van Onze Democratie', zoals dat is gevoerd in de periode oktober 2006 - februari 2007. In oktober 2006 verscheen het gelijknamige onderzoek, dat het startpunt voor dit debat vormde. Uit het rapport trok het ministerie de voorlopige conclusie dat de Nederlandse democratie gezond is met uitzondering wellicht van een achttal knelpunten. Het belangrijkste doel van het debat was om vanuit de samenleving te horen of deze knelpunten ook echt herkend worden, of dat ze er lokaal misschien anders uitzien? Of zijn er juist hele andere democratische aandachtspunten, die het onderzoek over het hoofd heeft gezien? Ook moest het debat duidelijk maken hoe de burger zelf denkt over deze knelpunten. Hoe deze zouden volgens hem moeten worden opgelost en welke rol is er hierbij voor de overheid weggelegd.

Het debat begon feitelijk in oktober met het openen van het discussieforum op de website Onzedemocratie.nl, waarop over de acht knelpunten kan worden meegepraat. Met name de onderwerpen vrijheid van meningsuiting en integratie zijn het meest populair in de discussies die nog steeds worden gevoerd. Elke week plaatst de web-redactie een actuele stelling van de week op het forum, waarop iedereen kan reageren.

Naast een aantal externe debatten in het najaar van 2006, begon op 13 januari de officiële debatreeks 'De Staat van Onze Democratie' met een debat in Rotterdam over burgerschap. De debatreeks ging verder met deelname van de toenmalige ministers van Binnenlandse Zaken Johan Remkes en voor Bestuurlijke Vernieuwing Atzo Nicolai in Amsterdam, Groningen, Nijmegen, Den Bosch. Minister Remkes sloot het debat af in Leeuwarden over dramademocratie. Beide ministers hebben samen met de secretaris-generaal Jan-Willem Holtslag van het ministerie elk nog een workshop gegeven over democratie op het Festival der Bestuurskunde op 8 februari in Eindhoven.

De start van het nieuwe kabinet is aanleiding voor een terugblik op de debatreeks in de vorm van dit verslag. De debatten over burgerschap, politiek en media en de vrije meningsuiting sluiten aan op het coalitieakkoord van 7 februari 2007 dat noties noemt als samenleven, gemeenschapszin, gedeelde waarden en normen en solidariteit. Het coalitieakkoord stelt verder in dit verband: "Alle burgers die zich beschermd weten door de grondwettelijke vrijheden van ons land hebben ook de plicht die grondrechten, zoals de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van meningsuiting, te verdedigen, ook of juist in de eerste plaats voor de ander.

In dit kader wordt de ontwikkeling van een Handvest van verantwoordelijk burgerschap ter hand genomen. De grondwaarden van onze samenleving zullen alleen vitaal blijven indien zij daadwerkelijk worden beleefd en verdedigd in het handelen van ieder in het maatschappelijke verkeer. Dat vergt een publiek debat. Politici mogen en moeten in dat debat stelling nemen." De overige debatten, meer in het bijzonder de debatten over vertrouwen in politici en democratische besluitvorming in Europa, worden thans geplaatst in de context van het coalitieakkoord, dat op dit punt onder meer stelt 'dat de representatieve democratie zoals we die in de Nederlandse traditie kennen, in ons bestuur centraal blijft staan'. Uit het vorenstaande moge blijken dat de debatreeks een bijdrage biedt aan het beleidsprogramma dat het nieuwe kabinet opstelt ter uitwerking van het coalitieakkoord. Het ministerie is de deelnemers en organisatoren erkentelijk voor de waardevolle bijdragen die zij aan de debatten hebben geleverd.

2. De debatreeks 'De Staat van Onze Democratie'

De debatten zijn in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken uitgevoerd door het Forum voor Democratische Ontwikkeling (FDO), in samenwerking met de Vereniging Nederlandse debatcentra.

2.1 'Nederlander, Rotterdammer of toch vooral ...'

Debat in Rotterdam over sociale cohesie en integratie van 'nieuwe' Nederlanders
13 januari in de Bibliotheek Rotterdam
Ongeveer 200 aanwezigen

Het debat met de titel 'Nederlander, Rotterdammer of toch vooral ...' ging in op één van de acht aandachtspunten die staan beschreven in De Staat van Onze Democratie 2006, sociale cohesie en de integratie van 'nieuwe' Nederlanders.

Eén van de uitkomsten van het rapport is dat de Nederlandse samenleving de neiging toont mensen in te delen naar hun herkomst. Daardoor heeft de Nederlandse samenleving meer moeite met een gemeenschappelijke identiteit als de basis van een democratie. Van de Nederlandse burgers met een allochtone achtergrond geeft bijvoorbeeld slechts een klein percentage aan zich primair Nederlander te voelen.

Het Rotterdams debat ging in op de vraag hoe het komt dat maar weinig Nederlanders met een andere culturele achtergrond zich ook echt Nederlander voelen. Is dat een probleem voor onze democratie? Hoe komt het dat de samenleving mensen indeelt naar herkomst en wat zijn hier de gevolgen van? Hoe kunnen mensen van elkaar verschillen en toch het Nederlandschap delen?

Opkomst

Rotterdam is een stad waar het integratiedebat op het scherpst van de snede is en wordt gevoerd. Integratie is een thema waar een breed publiek over meepraat. Dit startdebat over onze democratie was een debat waarin de gewone burgers ruimschoots de gelegenheid kregen zich uit te spreken. Dat het thema leeft in Rotterdam blijkt uit de hoge opkomst bij het debat. Naar schatting ruim 250 personen van gevarieerde afkomst hebben geheel of gedeeltelijk het debat gevolgd en al dan niet actief meegedaan aan de discussie.

Hoewel de locatie van de 010-Actueeldebatten (in de centrale hal van de Bibliotheek Rotterdam, op een marktdag) sterk van invloed is op de opkomst, heeft de publiciteit voorafgaande aan het debat middels de flyers, in kranten, op websites en via e-mail ook bijgedragen aan de grote opkomst.

Opzet

Het anderhalf uur durende debat was een discussie tussen het publiek en zeven deskundigen, waaronder vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties en de politiek. Het debat was verdeeld in een inleiding en drie themablokken, namelijk gemeenschappelijke identiteit, Nederlander of Rotterdammer en migrant en Rotterdammer.

Inhoud

Deskundigen

Presentator Prem Radhakishun opent het debat in een overvolle bibliotheekhal en vraagt de aanwezige podiumgasten en de gasten op de eerste rij zich voor te stellen. Trees Pels is onderzoeker bij het Verwey-Jonker Instituut en heeft een belangrijke rol gespeeld in het integratieonderzoek van de commissie Blok. Orhan Kaya is wethouder van Participatie en Cultuur in de gemeente Rotterdam. Carlos Gonçalves is voorzitter van Delfshaven, naar eigen zeggen de meest kleurrijke deelgemeente van Rotterdam. Bestuurslid van Vereniging Ettaouhid, Mohamed Hamidi, is veel betrokken bij debatten over het onderwerp integratie. Marianne van den Anker is gemeenteraadslid namens Leefbaar Rotterdam, de oppositiepartij die onlangs met een eigen integratienota is gekomen. Said Kasmi vertegenwoordigt RADAR, de Rotterdamse organisatie op het gebied van discriminatiebestrijding en Maarten Prinsen is programmaleider Democratie en vertegenwoordigt demissionair minister Johan Remkes van Binnenlandse Zaken. Prinsen krijgt als eerste de gelegenheid om kort de aanleiding en de inhoud van het rapport De Staat van Onze Democratie samen te vatten en te vertellen welke rol het debatthema in het rapport inneemt. Tevens komt de relatie van dit onderwerp met de zeven andere aandachtspunten uit het rapport aan bod.

De Staat van Onze Democratie

Uit de uitkomst van en de sfeer rondom de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002 ontstond de indruk dat het slecht gesteld is met het functioneren van de Nederlandse democratie; het bleek dat er een vertrouwensbreuk was tussen de politiek en de burger. Vanuit de kabinetten Balkenende is daarom een discussie gestart over normen en waarden. Vervolgens is men begonnen met democratische vernieuwingsprojecten waarin burgers hun mening konden geven.

Het rapport van BZK is een middel geweest om de stand van zaken met betrekking tot onze democratie over het voetlicht te brengen.

Eén van de aandachtspunten in het rapport is dat in ons land mensen met een andere culturele achtergrond weinig binding hebben met Nederland. Dit blijkt onder meer uit het volgende: Ruim 40% van de Turken en Marokkanen in Nederland voelt zich niet primair Nederlander;

De politieke participatie van niet-westerse Nederlanders in de politiek is gering;

De participatie in het maatschappelijk leven van deze groep Nederlanders is minder groot.

Prinsen werpt de vraag op of het een probleem is dat een groot deel van de Nederlandse samenleving zich geen deelgenoot voelt van deze samenleving. Is het wel nodig dat er een gezamenlijke identiteit bestaat? Vervolgens vraagt hij het publiek of Nederland - in lijn met Fukuyama's stelling dat onze democratie mensen moet insluiten in plaats van uitsluiten - meer de overeenkomsten in plaats van de verschillen moet benadrukken en onderzoeken. Daarnaast stelt Prinsen dat democratie in feite kan worden voorgesteld als een set van waarden en beginselen dat alle burgers verbindt. Niet de gemeenschappelijke geschiedenis of godsdienst, maar respect voor de waarden van de democratische rechtsstaat zoals vrijheid, gelijkwaardigheid en verdraagzaamheid kan verbondenheid creëren. Na de inleiding legt Prem het doel van het debat uit. In het debat zal niet gezocht worden naar de verschillen tussen mensen, maar het debat zal een zoektocht worden naar wat mensen bindt, naar wat de gezamenlijke identiteit van de Rotterdammer nu is.

Gemeenschappelijke identiteit

In het eerste deel van het debat staat de vraag centraal wat de Nederlandse identiteit inhoudt of zal moeten inhouden. Wat is de Nederlandse identiteit? Wat zijn de oorzaken van de afwezigheid van een gemeenschappelijke identiteit? Hoe wordt een gemeenschappelijke identiteit gevormd zonder voorbij te gaan aan de waarde van culturele eigenheid?

De Nederlandse identiteit is volgens het publiek in verschillende kernwoorden samen te vatten, bijvoorbeeld: kaas, koeien en molens, de Nederlandse taal, het gevecht tegen het water, de monarchie. Het Nederlandschap houdt volgens de aanwezigen ook een mentaliteit in, die van hard werken, het praktisch benaderen van problemen, gemeenschappelijkheid en respect voor elkaar.

Daarnaast wordt het belang van bepaalde waarden en beginselen door het publiek verwoord met: de scheiding tussen kerk en staat, de gelijkheid tussen man en vrouw, de vrijheid om je eigen leven in te richten binnen de kaders van de wet en de mogelijkheid van zelfontplooiing. Ten slotte wordt de Nederlandse identiteit aangeduid in termen van culturele diversiteit. Nederland is een mix van allerlei etniciteiten. Nederland is Marokkaan, Hollander, Turk en Surinamer zijn tegelijk. Nederland is één huis met een grote culturele verscheidenheid. Eenheid en verscheidenheid zijn in Nederland onlosmakelijk met elkaar verbonden. Hamidi geeft aan dat Nederland weliswaar veel subculturen kent, maar één grondwet heeft en gezamenlijke waarden. Het kader wordt bepaald door de grondwet, maar de diversiteit aan culturen bepaalt de dynamiek van de samenleving. De samenleving en de Nederlandse identiteit verandert voortdurend door de komst van 'nieuwe' waarden.

Pels reageert dat het maken van verschillen en de nadruk hierop sterk samenhangt met leeftijd. Terwijl kinderen in principe geen onderscheid tussen mensen leren maken, worden zij zich hier door de houding van volwassenen van bewust. Pels merkt vervolgens op dat Nederland sinds 2002 in een bepaalde kramp zit; Nederland is al enkele jaren erg bang voor een culturele vernieuwing. Men is bang voor 'de ander' en het onderscheid tussen wij en zij wordt (daardoor) alleen maar groter. Gonçalves merkt op dat de maatschappij nooit op zoek is gegaan naar wat samenbindt. Vanuit het publiek komt de reactie dat de rol van een gezamenlijke geschiedenis niet onderschat moet worden: respect voor datgene wat is bereikt in het verleden en respect voor individuele vrijheden in het heden binden ook samen. Tijdens de discussie wordt duidelijk dat de waarde van individuele vrijheid binnen de kaders van de wet ook een bepaalde spanning met zich meebrengt. Het recht op vrijheid betekent ook dat mensen moeten kunnen omgaan met die vrijheid. Hoe ver gaat de vrijheid van mensen? En welke rol heeft de overheid hierin? Orhan Kaya stelt dat vrijheid ook een bepaalde verbondenheid nodig heeft. Vrijheid houdt niet in dat maar geschopt kan worden tegen de regels om zodoende de overheid te dwingen de regels aan te passen. Je mag als burger niet alles van de overheid verwachten; je bent geen consument van de overheid, maar hebt je eigen verantwoordelijkheid. Met belasting betalen en voldoen aan de regels ben je er dus niet als burger. Pas als mensen belemmeringen ervaren, begint het ingrijpen van de overheid.

Conclusie

De Nederlandse identiteit kan worden aangeduid met verschillende termen of niveaus. Nederlander zijn is daardoor naast trouw aan de vlag ook de openheid voor culturele verschillen, dit alles binnen de kaders van de (grond)wet. Het Nederlandschap wordt volgens het publiek meer bepaald door het onderschrijven van bepaalde waarden en regels dan door een gemeenschappelijke identiteit.

Rotterdammer of Nederlander?

In het tweede deel van het debat staat de identiteit van de Rotterdammer centraal. Bestaat er zoiets als een Rotterdamse identiteit? En voelen de aanwezigen zich meer Rotterdammer dan Nederlander? Wat is de rol van de politiek en de overheid bij integratie? Hoe kan de verbondenheid van culturele groepen met de stad en met Nederland versterkt worden?

Het publiek heeft moeite met de vraag wat de Rotterdamse identiteit inhoudt. Heeft Rotterdam een identiteit? Volgens Van den Anker zijn wij wel steeds - utopisch - op zoek naar een identiteit, maar bestaat deze niet, ook niet de Rotterdamse. Volgens haar is er in de stad meer ontmoeting nodig om gemeenschappelijkheid te creëren.

Bij de vraag of een Rotterdamse identiteit bestaat, geven elf mensen uit het publiek aan dat deze niet bestaat. Acht personen geven aan dat deze wel bestaat. Zo is de Rotterdamse identiteit: de lichtjes in de haven waar je kriebels van in je buik krijgt, recht voor zijn raap en keihard werken, niet lullen maar poetsen, doorgaan, betrokkenheid, zeuren over alles maar intussen wel trots zijn op je stad.

Gonçalves meent dat er geen gemeenschappelijke identiteit is. Mensen staan nog niet genoeg voor elkaar open. Met elkaar praten blijft daarom van groot belang. In Delfshaven gaat het samenleven van bewoners goed, maar in andere wijken ontstaat nog vaak een botsing tussen culturen; het is een gewenningsproces.

Gonçalves is het eens met Van den Anker dat je als bestuurders, organisaties en bewoners van een stad op een aantal gemeenschappelijke waarden als bijvoorbeeld de gelijkheid tussen man en vrouw blind op elkaar moet kunnen vertrouwen, maar dat dit blinde vertrouwen er nog niet is. Kaya meent dat een stad van goud - naar de gelijknamige integratienota van Leefbaar Rotterdam -, een stad waar we trots op kunnen zijn, zeker te realiseren is, mits men maar met elkaar in gesprek blijft. Pels voegt daaraan toe dat een stad niet te bang moet zijn voor (culturele) spanningen. Spanningen kunnen op cultureel en economisch terrein juist een boom geven aan de stad.

Conclusie

Veel aanwezigen geven aan dat de Rotterdamse identiteit (nog) niet bestaat. Voor gemeenschappelijkheid zullen alle Rotterdammers dezelfde waarden als uitgangspunt moeten hebben en voor deze waarden ook respect moeten hebben. Om dit te bereiken, is het van belang met elkaar in gesprek te blijven.

Migrant en Rotterdammer

In het derde debatblok staat de vraag centraal of mensen met een niet-westerse afkomst zich Nederlander (kunnen) voelen. Hebben alle Nederlanders dezelfde rechten en plichten? En: culturele verschillen leiden tot selectie op de arbeidsmarkt en in het onderwijs; wat doen we hieraan? Wat wordt hierbij verwacht van autochtonen en allochtonen?

Op de vraag van Prem wie zijn wie heeft staan in Rotterdam steekt de helft zijn vinger op. Op de vraag of de van oorsprong Rotterdammers zich buitenlander of Nederlander voelen, zijn de meningen verdeeld. Ook al voel je jezelf wel Rotterdammer, dat gevoel kan weggenomen worden doordat anderen jou als migrant beschouwen. Ook het labelen van problemen aan specifieke migrantengroepen door politici en beleidsmakers vermindert het gevoel van Nederlander zijn.

Hoewel Kaya, zelf van Turkse afkomst, nooit problemen heeft ondervonden met een dubbele loyaliteit, geven sommigen uit het publiek aan hier wel moeilijkheden te ervaren. Migranten hebben het idee zich steeds voor beide groepen te moeten bewijzen. Het publiek vraagt zich af of een groepsidentiteit wel zo belangrijk is. Het vindt jezelf kunnen zijn en respectvol omgaan met anderen van groter belang.

Rotterdam kent 168 nationaliteiten en dus identiteiten. De vraag is of wij in staat zijn om culturele vrijheden aan elkaar te gunnen. De gemeenschappelijkheid ligt in het je houden aan de regels. Van den Anker zegt dat Rotterdam aanloopt tegen wat de gemeenschappelijke waarden zijn. Op veel terreinen, bijvoorbeeld die van homoseksualiteit, zullen in eigen kring noten moeten worden gekraakt. In allerlei groepen moeten mensen opstaan om de democratische beginselen uit te dragen en voor te leven. Kasmi geeft hierop aan dat dit reeds gebeurt en dat bovendien alle gemeenschappen kampen met discriminatie op het gebied van homoseksualiteit. Aan het einde van het debat krijgen alle deskundigen nog eenmaal het woord. Prinsen bedankt het publiek voor de belangrijke bijdrage die het heeft geleverd aan de discussie. Prem eindigt met de conclusie dat het lang niet zo somber gesteld is in Rotterdam als de meeste aanwezigen denken. Rotterdam is op de goede weg naar gemeenschappelijkheid.

Resultaat

FDO, BZK en LOKAAL kijken terug op een succesvol debat waarbij de inbreng van het publiek en de deskundigen goed was. Uit de reacties vanuit de zaal bleek dat het onderwerp leeft onder een breed publiek. Prem stimuleerde de discussie in de zaal op een goede manier en daagde de deelnemers met aansprekende vragen en stellingen uit hun mening te geven.

'Identiteit' blijkt een moeilijk onderwerp te zijn, in die zin dat het lastig is om tot concrete conclusies en actiepunten te komen. Het debat heeft echter veel stof tot nadenken geboden, heeft bijgedragen aan meer bewustwording en is een stimulans geweest om verder met elkaar in gesprek te gaan.

2.2 'Europa in de Nederlandse Democratie'

**Debat over hoe we ervoor kunnen zorgen dat Europa deel wordt van het bewustzijn van de Nederlandse burger. Op 17 januari in Felix Meritis in Amsterdam
Ongeveer 100 aanwezigen**

Dit debat trekt een kleine honderd personen, een zeer hoge opkomst voor een Europadebat. Dankzij een e-mailcampagne onder de bezoekers van het reguliere Café Europa van Felix Meritis, de website van FDO en Felix Meritis alsook enkele advertenties is het gelukt dit complexe onderwerp bekendheid te geven. Onder het publiek bevinden zich opvallend veel jong - volwassenen.

Opzet

Het debat bestaat uit drie blokken met gelegenheid voor de zaal om tussentijds vragen te stellen. Na afloop volgt commentaar door twee politici. Het debat duurt ruim twee uur. Ben van der Velden (journalist, auteur van het boek 'De Europese Onmacht'), Wim van Eekelen, (voormalig minister en staatssecretaris, en bestuurslid PA International, Brussel) alsook Henne Schuwer (Kabinetschef bij de NAVO) moeten helderheid scheppen over de rol van Europa in de Nederlandse democratie. Het debat staat onder leiding van Jeannette Mak, Afdeling Politicologie van de Universiteit van Amsterdam.

Nog geen 18 maanden na het referendum over de Europese Grondwet heeft ruim 80% van de Nederlandse kiezers zijn stem uitgebracht op politieke partijen die zich niet of nauwelijks hebben uitgesproken over Europa. Toch zullen door het nieuwe parlement en kabinet belangrijke Europese zaken aan de orde komen, wellicht zelfs nieuwe Europese Verdragswijzigingen. Hebben dit parlement en kabinet echter wel voldoende legitimiteit om hierover besluiten te nemen? Op welke wijze kan 'Europa' worden gepolitiseerd, zodat de burger ook keuzes kan maken en betrokken wordt?

Het rapport De Staat van onze Democratie 2006

Martin van Haeften (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) introduceert het rapport De Staat van onze Democratie en wijst erop dat het thema van vanavond- de aansluiting van de Europese politieke besluitvorming op de Nederlandse politiek- ook is voorgelegd aan Nationale Conventie. Het debat loopt dus al. De volle zaal is het bewijs ervan dat dit onderwerp actueel is en in de belangstelling staat.

Heeft het Nederlands parlement nog bestaansrecht in Europa?

Ben van der Velden wijst er op dat sinds het referendum het erop lijkt alsof de Nederlandse politici hebben besloten tot een oorverdovende stilte over Europa. Het ontbreken van debat voorafgaand en na afloop van het referendum heeft de zaak ook geen goed gedaan. Het motto 'zwijgen over Europa' blijft nu ook bij de kabinetsformatie gehandhaafd. Maar vijftig jaar Europese integratie hebben Nederland met handen en voeten gebonden.

De Nederlandse politiek laat door dit zwijgen het speelveld vrij voor de tegenstanders van de Europese integratie. Dan kan je je afvragen of in psychologische zin het parlement nog wel de nodige legitimiteit heeft.

Als het zwijgbeleid wordt gehandhaafd zal Nederland in elk geval aan de zijlijn van Europa komen te staan en dus vaker te maken krijgen met faits accomplis. Aangezien Nederland allang niet meer als een middelgroot land kan worden aangemerkt is het raadzaam voor Nederland zich vaker in Beneluxverband te presenteren om zodoende meer gewicht in de schaal te leggen.

Maar de vraag blijft hoe Europa te politiseren. De media kan niet veel worden verweten: zij volgen slechts de tendensen van de politiek, en ook pr-campagnes zullen niets uithalen. Alleen als er een werkelijke Europese politiek komt (met Europese politieke partijen, Europese politici en een echt Europees Parlement) die de burgers verschillende keuzes biedt, dan zal er een echt Europees politiek debat ontstaan. Het zou de crisis van 27 verschillende nationale debatten opheffen en leiden tot een werkelijk Europees debat. Precies wat nu in deze tijd nodig is.

Vragen vanuit de zaal gaan over zaken als: als de overheid toch voor een grondwettelijk verdrag was, wat probeerde men met een debat onder het Nederlandse volk te bereiken? Komt de Nederlandse identiteit niet in het gedrang als het zwijgbeleid voortduurt? Heeft een Europees referendum zin? En waarom is er een grondwettelijk verdrag nodig als de meeste zaken al prima zijn geregeld in verdragen?

Ondermijnt de Europese lobbyist de Nederlandse democratie?

Wim van Eekelen stelt dat in het maatschappelijk verkeer er niets verkeerd is aan het lobbywerk zolang het maar duidelijk is voor wie je optreedt, voor welk belang en wie je daarvoor betaalt. Er zijn nu 1538 lobbyisten in Brussel, en zelfs een Nederlandse ambtenaar kan gezien worden als een lobbyist voor het nationaal belang.

Helaas worden deze ambtenaren vaak te laat aangestuurd. Het is zaak de Nederlandse lijn al uit te zetten ver voordat er een besluit moet worden genomen in Brussel. Het is om die reden spijtig om te zien dat het vorige kabinet de Staatssecretaris voor Europa niet vervangen werd, terwijl Europa als 'best belangrijk' werd gezien.

Ook is het zaak dat iedere parlementariër, iedere woordvoerder - met name van de grensoverschrijdende disciplines - zich afvraagt welke zaken Europees geregeld dienen te worden. Dat betekent dat er al vroegtijdig door ambtenaren en politici een standpunt moet worden ingenomen en niet pas nadat de Europese Commissie een voorstel heeft gedaan waarop binnen 6 weken door het parlement moet worden gereageerd.

Tenslotte is het nodig om Europa meer politiek maken. Alleen dan komt er 'thuis' een politieker debat. Het is dus nodig dat de regering op zijn minst aangeeft welke lijn zij wenst te volgen inzake belangrijke Europese zaken en wat de Nederlandse inbreng zal zijn bij de mogelijke Europese verdragwijzigingen. Anders komt er geen enkel debat tot stand. En dan komt Nederland inderdaad aan de politieke zijlijn te staan

Vragen uit de zaal gaan over welke lobby's er bestaan in Europa die zo sterk zijn dat ze beslissingen kunnen dwarsbomen zodat er niets tot stand komt? Had de Subsidiariteitscommissie in Den Haag zelf niet met een voorstel moeten komen welke onderwerpen zich bij uitstek lenen om op Europees niveau te regelen? Welke mogelijkheden zijn er om de macht van de ambtenaren en de lobbyisten te doorbreken? En hoe krachtig kan een burgerinitiatief zijn?. Verder wordt vanuit de zaal gevraagd naar de betekenis van de geheimtaal - "COCO, BNC, CONVENTIE" - die de sprekers gebruiken.

Wie controleert de generaals?

Henne Schuwer wijst erop dat Angela Merkel juist vandaag tijdens de presentatie van het Duitse programma voor het voorzitterschap van de EU heeft gesteld dat als er in 2009 geen nieuw grondwettelijk verdrag zou zijn, dit een historische catastrofe zou zijn.

De besluiten over gemeenschappelijk militair- en defensiebeleid worden met unanimiteit genomen. Het Europees Parlement heeft een adviesrecht, zal geïnformeerd worden en heeft een budgetrecht over de zogeheten onverplichte middelen van een bescheiden 150 miljoen euro. In het grondwettelijk verdrag is wel opgenomen dat - hoewel er unanimiteit nodig is - een beperkt aantal landen zich mogen onthouden van stemming, maar die mogen zich niet afkeren van dat gemeenschappelijke beleid. Het nationale parlement en de nationale burgers controleren dus de generaals, zoals ze altijd gedaan hebben.

Tevens beschikken de NAVO en de EU over een Rapid Reaction Force voor het klassieke blauwe helmen werk. Het is een bescheiden mobiele brigade van 1500 militairen. In het nieuwe grondwettelijke verdrag is dat geregeld. Deze taak wordt door het Nederlandse volk gezien als een belangrijk Europese aangelegenheid.

Politiek Commentaar

Han ten Broeke (VVD) vindt het pijnlijk te vernemen van Ben van der Velden dat hij er als politicus eigenlijk niet meer toe doet. Hij stelt dat het goed is dat er een referendum is geweest. Al zestig jaar ontbreekt het aan een relatie tussen Europese instellingen in Brussel en de burger. Maar de relatie met het electoraat is er wel degelijk, getuige de volle zaal.

Europa politiseren betekent Europa populariseren met het gevaar dat we te maken krijgen met populistten. Het is inderdaad nodig dat er - op vele fronten - een antwoord wordt geboden. Dat is wat de politiek op zich moet nemen, en niet uit de weg moet gaan. Nederland hoeft niet bang te zijn dat ze in de zijlijn terecht komt. De overige Europese landen (ook die landen die geen referendum aan hun burgers hebben voorgelegd) zullen erachter komen dat ze niet zo heel veel met elkaar gemeen hebben. Jan Jacob van Dijk (CDA) ontkent dat er moedwillig wordt gewerkt aan een zwijgbeleid door politici. Nederlandse burgers zijn niet geïnteresseerd in institutionele debatten, niet op lokaal, nationaal en dus ook niet op Europees niveau. Het is tijd voor een nieuwe methode om Europese samenwerking transparanter te maken voor de burger. Politici moeten gaan uitleggen wat deze Europese samenwerking voor de burger in het dagelijks leven betekent. Dat kan niet met de huidige bevoegdheden. Het is dus noodzaak duidelijk te maken wat er nodig is om Europa wel effectief te laten zijn.

Daarbij is het onontbeerlijk dat alle woordvoerders zich op Europees niveau zullen moeten oriënteren, ook al betreft het schijnbaar nationale aangelegenheden. Want Europa is geen buitenlands beleid maar binnenlands beleid!

Conclusie

Er moet in de 21e eeuw gezocht worden naar nieuwe methodes voor een daadwerkelijk debat tussen politici, ambtenaren en de burger. Het debat over Europa is te belangrijk om uitsluitend aan de experts over te laten. Het zwijgbeleid over Europa dient vanaf heden opgeheven te worden. Tegelijkertijd dient het debat op Europees niveau getrokken te worden. Alle zaken die in Europees verband worden geregeld raken de burger wel degelijk.

We pleiten dan ook voor een permanent, open en transparant Europees debat - op welke wijze dan ook - tussen regering, overheid en de burger.

2.3 ‘Vrijheid van Meningsuiting: Het hoogste goed?’

Debat over vrijheid van meningsuiting en de grenzen ervan.

19 januari in Het Heerenhuis in Groningen

Ongeveer 120 aanwezigen

Op 19 januari 2007 vond in Het Heerehuis in Groningen het derde debat plaats in de debatreeks De Staat van onze Democratie georganiseerd naar aanleiding van het gelijknamige trendrapport van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). Het debat van 19 januari is op touw gezet door het Groningse Politieke en Culturele Debatcentrum DwarsDiep.

In de zaal zitten al ruim voor acht uur meer dan 120 mensen. Een debat over de Vrijheid van Meningsuiting heeft, dankzij de kerstboodschap van de Koningin en de daarop volgende gedachtewisseling op de opiniepagina's, kennelijk de belangstelling van het Groningse publiek gewekt.

In zijn inleidende woorden schetst debatvoorzitter Hans Harbers de contouren van dit klassieke grondrecht. De Vrijheid van Meningsuiting is belangrijk – het staat niet voor niets in de Nederlandse grondwet – maar het is niet onbegrensd. Er zijn andere grondrechten die soms strijdig zijn met de Vrijheid van Meningsuiting – het non-discriminatie beginsel bijvoorbeeld. Er zijn strafrechtelijke grenzen zoals opzettelijk beledigen of haatzaaien. En er zijn morele normen die de Vrijheid van Meningsuiting begrenzen.

Als eerste krijgt Minister Atzo Nicolaï het woord. Het is volgens hem helaas maar al te noodzakelijk het ook in 2007 over dit grondrecht te blijven hebben. Vandaag is in Istanbul de journalist Hrant Dink vermoord, waarschijnlijk vanwege zijn standpunten inzake de Armeense genocide. Ook in Nederland hebben we de afgelopen jaren enkele betreurenswaardige incidenten gekend. Volgens Nicolaï is er momenteel in Nederland sprake van een krampachtige houding tegenover de Vrijheid van Meningsuiting. Hij vreest zelfs een teruggang naar de verstikkende sfeer van de jaren vijftig. En hoe sterk de Vrijheid van Meningsuiting ook is verankerd in de wet en in de harten van veel mensen, we moeten niet de fout maken te denken dat de Vrijheid van Meningsuiting ooit vanzelfsprekend is: we moeten haar telkens blijven bevechten. Bijvoorbeeld op de tendens in de publieke opinie om te denken dat - gezien de toenemende tegenstellingen tussen bijvoorbeeld moslims en niet-moslims - het raadzaam zou zijn om het tijdelijk wat rustiger aan te doen met de Vrijheid van Meningsuiting. Volgens Nicolaï is dat juist contraproductief. Een groeiende verdeeldheid tussen groepen in de Nederlands samenleving noopt tot een vergroting van de Vrijheid van Meningsuiting. Want er is geen betere brug denkbaar tussen gescheiden groepen dan juist de ongestoorde uitwisseling van ideeën.

Zeker politici zouden pal moeten staan tegen elke beperking van de Vrijheid van Meningsuiting. Als er opiniemakers of publicisten worden bedreigd dan past het politici om daar onmiddellijk afstand van te nemen – ook al is men het met de inhoud van hun uitlatingen of de stijl ervan niet eens. Dat geldt niet alleen politieke uitlatingen, maar ook culturele. Nicolaï gispt en passant de proefballon van zijn collega Donner om de kruisigingact van popster Madonna te verbieden. De Vrijheid van Meningsuiting geldt juist ook voor onthutsende, schokkende en niet-rationele onderwerpen. De hamvraag van de avond “Is de Vrijheid van Meningsuiting het hoogste goed?”, wordt door Nicolaï dus met een volmondig ja beantwoord.

Forum

De van origine Iraanse strafrechtgeleerde en publicist Afshin Ellian – hij is niet zonder reden met twee bewakers naar Groningen afgereisd - krijgt als tweede het woord. Ellian kan zich goed vinden in de woorden van de Minister. Hij vraagt de zaal of die zich uit de jaren negentig van de vorige eeuw debatavonden als deze over de Vrijheid van Meningsuiting kan herinneren. Dat blijkt niet het geval en dat is volgens Ellian veelzeggend. De Vrijheid van Meningsuiting is de afgelopen jaren afgenomen, getuige bijvoorbeeld de vele verzuchtingen van publicisten en cabaretiers om bepaalde onderwerpen niet meer aan te snijden en een scherpe toon te matigen – louter vanwege de mogelijke of daadwerkelijke bedreigingen die er het gevolg van zijn. Er zijn terechte grenzen aan de Vrijheid van Meningsuiting, maar die moeten vooral juridisch van aard zijn. Opzettelijk beledigingen door het gebruik van scheldwoorden - bijvoorbeeld de term “takkewijf” (waarmee Zalm zijn collega Verdonk ooit eens omschreef) - kunnen niet, oproepen tot geweld of het zaaien van haat evenmin, maar iemand een charlatan noemen, of beweren dat overal waar het Christendom groeit, de misdaad toeneemt, dat soort uitlating, daar moet alle ruimte voor zijn. En dat is de ruimte die ook door denkers als Pascal, Nietzsche en Spinoza is geclaimd.

Overigens was de beroemde Vrijheid van Meningsuiting in een zeventiende eeuwse Nederland vooral ingegeven door de koopmansgeest van de Nederlanders en minder door hun wens dat ook landgenoten van de geschriften van bijvoorbeeld Pascal kennis zouden nemen.

Tot slot van zijn korte inleiding doet Ellian een beroep op alle aanwezigen om moslims alle vertrouwen te schenken en ze net zo te behandelen als christenen.

Het derde forumlid is Bas van Stokkom, ethicus uit Nijmegen. Hij ziet juist helemaal geen teruggang van de Vrijheid van Meningsuiting. Integendeel. Disciplines als de onthullingsjournalistiek bloeien als nooit tevoren en ook dankzij zijn onderzoek naar shocklogs en hatesites op internet weet Van Stokkom dat Nederlanders juist steeds minder een blad voor de mond nemen.

Hij vindt de bedreigingen die sommige leden van de spraakmakende elite ten deel vallen niet goed te praten, maar vraagt zich wel af wat er de beste remedie tegen is. Nog meer Vrijheid van Meningsuiting, met nog grievender vormen van kritiek, zoals de Minister voorstelt? Volgens Van Stokkom drijft dat de tegenstellingen juist op de spits. Iedereen weet dat je alleen tot elkaar kunt komen en tegenstellingen kunt overbruggen als je een bepaalde wellevendheid in acht neemt. Het is moeilijk je ongelijk te bekennen aan iemand die je net nog voor van alles en nog wat heb uitgemaakt.

De Minister kan volgens Van Stokkom zijn energie dan ook beter richten op het vergroten van de weerbaarheid van groepen mensen die nu moeite hebben met de - in hun ogen - ongebreidelde Vrijheid van Meningsuiting die Nederland kent. En hij zou wat meer nadruk moeten leggen op het houden van je fatsoen wat nu eenmaal hoort bij het je mengen in openbare discussies.

Het vierde forumlid is de hoofdredacteur van het Dagblad van het Noorden, Pieter Sijpersma. Volgens hem kent Nederland een enorme gedoogcultuur ook inzake pittige uitlatingen – en juist buitenlanders snappen dat gedeelte van de Nederlandse cultuur niet. Daar komt de toenemende maatschappelijke verzuiving nog bij, dus dat sommige moslimgroepen het spoor wat bijster lijken te zijn, dat komt voor Sijpersma niet als een verrassing.

Van lezers krijgt hij regelmatig de vraag of de krant zich wat kan matigen. Het gaat dan vaak om foto's die bij het ontbijt zwaar op de maag liggen. Omdat Sijpersma's krant een commercieel product is, trekt hij zich van deze lezerskritiek wel degelijk iets aan.

Dan komt de zaal aan bod. Iemand vraagt waarom het ontkennen van de holocaust niet mag. Maar dat blijkt mee te vallen: het is niet als zodanig strafbaar. Een mevrouw hekelt de Minister die bang is voor een teruggang naar de jaren vijftig, terwijl in die jaren iedereen zijn fatsoen hield. Zouden we vandaag dezelfde hoffelijkheid jegens bijvoorbeeld moslims aan de dag kunnen leggen, dan stond het er met de integratie heel wat beter voor. Nicolaï merkt op dat hij helemaal geen hekel heeft aan fatsoen - integendeel – maar hij vindt wel dat het stimuleren van meer fatsoen alleen van burgers mag komen en nooit van de overheid. Die kan alleen de wet veranderen of haar handhaven.

Dezelfde mevrouw wil weten of de manier waarop het Europese Hof gevoelige uitlatingen op waarde schat – namelijk zich de vraag stellen of een uiting het debat dient of niet – een navolgenswaardig criterium is. Ellian moet daar niets van hebben. Hij stelt zich onmiddellijk een commissie voor onder leiding van Ayatollah Khomeiny – of nog erger: een grootinquisiteur – die mag bepalen welke uitingen het debat dienen en welke niet. Want dat is natuurlijk een vraag waarop geen eenvoudige, laat staan eenduidige antwoorden gegeven kunnen worden.

Taalkundige en columnist Ron van Zonneveld vindt halverwege de avond de discussie wel interessant, maar niet relevant. Zijn dochter van elf komt op internet zoveel vunzigheid tegen dat een discussie over betamelijkheid en stijl in de openbare meningsvorming veel weg heeft van de vraag of pootjebaden in een pierebad veilig is, terwijl een tsunami dreigt. Maar ook over de atmosfeer in het pierebad heeft Van Zonneveld een opinie. Kwetsen en liegen kunnen de Vrijheid van Meningsuiting toetsen en dat is zinvol. Wat mag en niet, dat verandert ook voortdurend bovendien. Hij haalt nog eens de uitlatingen van Janmaat aan die wegens lichte vergrijpen als de uitlating “vol = vol” (“louter een tautologie”) en “Eigen volk eerst” (“Eerst wat?”) werd bestraft. Dat zijn uitlatingen die gerenommeerde politici uit het politieke midden zich tegenwoordig kunnen veroorloven.

Van Zonneveld is nog altijd onder de indruk van zijn collega Chomsky die een voorwoord schreef in een boek van de Franse holocaustontkenner Robert Faurisson. Niet omdat hij diens mening deelde, maar omdat hij vond dat zelfs dit soort meningen geuit moeten kunnen worden.

Bas van Stokkom heeft een hekel aan dit soort “valse heroïek”. Laten we vooral de vrijheid van meningsuiting beschermen van mensen die zinvol willen debatteren en niet net doen of iedere uitlating evenveel respect verdient.

Doorgeschoten?

Hans Harbers vraagt zich af of James Kennedy, Amerikaans historicus, gelijk heeft met zijn stelling dat in de jaren zestig vooral de spreker respect diende te betonen en rekening moest houden met zijn toehoorders, terwijl anno nu de tolerantie en het incasseringsvermogen vooral van de toehoorders wordt gevraagd. Zijn we daarin niet te ver doorgeschoten? Veronderstelt met andere woorden, de Vrijheid van Meningsuiting niet een vorm van wederzijds respect? Volgens Ellian niet. Als je een uitlating niet wilt horen dat schakel je de TV uit of je stapt op tijdens een debatavond. Nicolaï benadrukt dat je in zulke gevallen kunt grijpen naar de microfoon of de ingezonden brief. De beste reactie op jou onwelgevallige uitlatingen is nog altijd het weerwoord.

Bas van Stokkom vraagt zich af of Nicolaï er niet ten onrechte van uit gaat dat alle mensen wat dat betreft gelijk zijn. Hij denkt van niet. Politici zouden veel meer oog moeten hebben voor de verschillen in capaciteiten die verschillende groepen in de Nederlandse samenleving hebben. Maar Nicolaï wil van geen wijken weten. Zelfs dit soort pleidooien komen nu – met de bedreigde Vrijheid van Meningsuiting – ongelegen.

Maar, wil Hans Harbers weten, is het niet de taak van de overheid te zorgen voor een klimaat waarin zelfs scheldwoorden niet bedreigend zijn voor de samenhang in de samenleving? In een goed huwelijk – het zijne bijvoorbeeld – wordt wel eens gescholden (ten huize van Harbers valt zelfs de term ‘takkewijf’ wel eens), maar dat leidt niet onmiddellijk tot een scheiding. Volgens Nicolaï is de Vrijheid van Meningsuiting niet alleen een gevolg van een gezonde samenleving, ze is er zelfs de belangrijkste constituerend factor voor. Zonder Vrijheid van Meningsuiting ontstaat een gezonde samenleving überhaupt niet.

2.4 ‘Wie wil er een politicus als buurman?’

Debat over de rol van politieke partijen en het afnemend vertrouwen van de burger in politici.

22 januari in LUX in Nijmegen

Ongeveer 50 aanwezigen

Het is regelmatig op straat te horen en in de krant te lezen: politici zijn zakkenvullers, draaikonten, leugenaars of mensen van ander bedenkelijk allooi. Toch zijn het deze mensen die ons land besturen, die onze meningen moeten vertegenwoordigen en die er voor moeten zorgen dat het in Nederland goed blijft gaan. Hoeveel vertrouwen hebben we eigenlijk in de politici? En als het gebrek aan vertrouwen een probleem is, hoe kan het dan worden hersteld? In Lux werd tijdens een ‘relatietherapie’ met politici en burgers naar een antwoord op deze vragen gezocht. De verantwoordelijkheid voor het herstellen van het vertrouwen ligt voornamelijk bij de politicus zelf, zo was de conclusie van de avond.

Voorbeeld

‘Politici hebben een voorbeeldfunctie. Als iemand een belofte niet nakomt, dan is er maar één oplossing mogelijk: de politicus die het vertrouwen beschaamt, moet weg. Helaas gebeurt dat meestal niet. Politici houden elkaar de hand boven het hoofd, kijk maar naar minister Verdonk. Zo iets is slecht voor mijn vertrouwen in de politiek.’

Al aan het begin van het debat in Lux blijkt dat het aanwezige publiek een duidelijke mening heeft over hun vertrouwen in politici, of het gebrek daaraan. ‘Het ontbreekt de politiek aan daadkracht. Vroeger was een politicus gedreven, tegenwoordig zijn het mensen die zich vooral bezighouden met hun eigen carrière.’ Of: ‘Ik wil dat een politicus gewoon de zaken regelt waar hij of zij voor is gekozen. Ik hoef niet iemand die op een skateboard staat en laat zien hoe dicht hij bij de mensen staat. Doe gewoon je werk!’ Het vertrouwen in politici is kwetsbaar.

Dat is ook de uitkomst van een enquête¹ die door Lux en de Gelderlander werd gehouden over dit thema. Zo bleek 70 procent van de bijna driehonderd respondenten er van overtuigd dat politici hun eigen carrière belangrijker vinden dan het landsbelang. Van de respondenten vindt bijna 45 procent politici over het algemeen wel betrouwbaar en 45 procent vindt juist van niet. Meer dan 50 procent denkt dat politici weliswaar naar de burger luisteren, maar hier vervolgens niets mee doen.

‘Politici wekken verwachtingen die niet worden waargemaakt’

Het is nodig een onderscheid te maken tussen het vertrouwen in ons politieke systeem en het vertrouwen in politici. Het vertrouwen in het systeem, onze democratie, is onverminderd groot. Het vertrouwen in de politicus als medemens is echter een stuk lager.

In die zin is het vertrouwensprobleem relatief klein: als het vertrouwen in de Nederlandse democratie tanende zou zijn, zou dat een stuk ingewikkelder zijn om op te lossen. Atzo Nicolaï, Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties, gelooft niet dat er sprake is van een grote kloof tussen de burger en de politiek. Maar hij vindt wel dat er een vertrouwensprobleem is. ‘Politici wekken regelmatig verwachtingen die ze vervolgens niet waar kunnen maken.’

Om het vertrouwen in de politiek te herstellen, pleit Nicolaï niet voor het verkleinen van de kloof, maar juist voor een wat grotere afstand tussen politici en burgers. ‘Je moet als politicus niet op een skateboard willen staan, zeker niet als je er ook nog vanaf valt. Politici moeten niet te veel willen doen wat de ander doet. Je moet luisteren naar wat de burgers vinden en vervolgens je vak uitoefenen en duidelijke keuzes maken zonder het iedereen naar de zin te willen maken.’

Leiderschap in de 21e eeuw betekent volgens Nicolaï niet klakkeloos doen wat de meerderheid wil. 'Een politicus moet niet ingaan op de populistische sentimenten, maar wél voelen wat er leeft onder de bevolking. Vervolgens maak je een politieke afweging, zonder daarbij dingen te beloven die je niet waar kunt maken.'

Vanuit de zaal komt de vraag wat een democratie voorstelt als niet wordt gedaan wat de meerderheid wil. 'Als je het mij vraagt', zegt Nicolaï, 'is democratie het respecteren van de minderheid.' Als voorbeeld noemt hij de discussie over de invoering van de Islamitische wet Sharia als daar een democratische meerderheid voor zou zijn. 'Je moet als politicus durven besluiten wat goed is voor de samenleving en wat niet.'

Het gebrek aan vertrouwen is echter niet alleen te wijten aan de houding van de politici. Nicolaï vindt dat de rol van de burger in de huidige Westerse democratie veeleisender is geworden dan vroeger. 'Als er armoede is in een land kun je daar de politiek op aanspreken. Maar kun je de politiek verantwoordelijk houden voor de torenhoge schulden die iemand zelf heeft gemaakt?'

Herman Wijffels noemt het in een krantenartikel 'de populistische reflex': de burgers vinden dat ze recht hebben op een goed leven. En dat moet geregeld worden. Op dat moment is de balans zoek, vindt ook Nicolaï.

Het verwijt dat politici meer aan hun eigen carrière denken dan aan het lokale of landsbelang, veegt Nicolaï van tafel. 'Veel politici gaan in inkomen achteruit op het moment dat ze de Tweede Kamer ingaan. Ik kom veel gedreven en integere mensen tegen.'

Werken aan herstel van het vertrouwen

De vraag is natuurlijk hoe het gebrek aan vertrouwen in de politiek hersteld kan worden. Biedt bestuurlijke vernieuwing, een aanpassing van het systeem, misschien de oplossing? Of moeten we zelf, de burger en/of de politicus, iets doen om het vertrouwen te herstellen?

Burgemeester en voormalig Minister Thom de Graaf is nog altijd voorstander van bestuurlijke vernieuwing. 'Achter de brede rug van de lijsttrekker marcheren na elke verkiezing onbekende lieden de kamer in. De politieke partij achter deze fracties heeft bijzonder veel macht bij de samenstelling van de kandidatenlijsten. En dat terwijl slechts een fractie (amper 3 procent) van de Nederlandse bevolking lid is van een partij en dus direct invloed kan uitoefenen. Dat geldt ook voor de burgemeester: je hebt als burger geen inspraak over wie er op die plek komt. Elk kiesstelsel heeft zijn frustraties, maar soms is het zinvol om van frustratie te wisselen. Ik denk dat het vertrouwen dan zal vergroten, omdat je als burger meer directe invloed krijgt.'

Ook Nicolaï denkt dat bestuurlijke vernieuwing nodig is. 'Het kan echt beter in Nederland. Als burger heb je weinig grip op wat er in de politiek gebeurt. Natuurlijk, je brengt je stem uit. Maar ook al wordt jouw partij de grootste, dan is het nog niet gezegd dat die partij ook in de regering komt. Datzelfde geldt voor de burgemeester. Ik ben voor het direct kiezen van personen, meer dan nu het geval is.'

Carla van Baalen is hoogleraar parlementaire geschiedenis aan de Radboud Universiteit. Zij denkt niet dat bestuurlijke vernieuwing dé oplossing is. 'Het kan hooguit een bijdrage leveren. De geschiedenis leert ons dat de geïnvesteerde moeite in bestuurlijke vernieuwing tot nu toe weinig resultaat heeft gehad. Als de structuur verandert, wordt het niet per se beter. Een stelselwijziging is niet automatisch de oplossing.' Toch maakte Van Baalen deel uit van de Nationale Conventie, een commissie die onder meer de mogelijkheden heeft bekeken van een meer directe democratie. 'Ik vind het belangrijk om mee te denken over hoe je het vertrouwen kunt herwinnen, ik geloof ook dat dat kan.' Het publiek in Lux gelooft amper in het effect van bestuurlijke vernieuwing. 'Juist de Koningin en de burgemeester scoren hoog als het gaat over vertrouwen, terwijl zij niet gekozen zijn. Ik denk dan ook niet dat het iets uitmaakt voor het vertrouwen of een politicus rechtstreeks wordt gekozen ja of nee.' 'De burger heeft niet de behoefte om overall over mee te praten, via referenda of rechtstreeks gekozen politici. Wat mij betreft is bestuurlijke vernieuwing geen oplossing, het vergroot mijn vertrouwen niet.'

‘Burger moet zich beter verdiepen in wat er speelt’

De burger mag niet verwachten dat de politiek alles oplost. De burger wil te veel en dat valt hem te verwijten. PvdA-raadslid Renate Bos: ‘Er wordt heel makkelijk gezegd dat politici niets doen. Maar de bevolking heeft gewoon geen idee. Ik vind dat je van de burger mag vragen om zich te verdiepen en informatie te verzamelen.’

Het publiek pleit voor meer aandacht voor politiek in het onderwijs en in de media, zodat de burger zich beter kan informeren en een meer genuanceerde mening kan vormen. Dit zal naar hun idee het vertrouwen vergroten.

Een andere manier om het vertrouwen te herstellen, is de houding van de politici.

Volgens Van Baalen is de kritiek op politici van alle tijden en speelt het nu niet meer dan vroeger. ‘Het verwijt dat politici zakkenvullers en carrièrejagers zijn, hoor je tegenwoordig wel vaker. Ik vind dat politici wel wat meer zelfvertrouwen mogen krijgen.’

Nicolaï vindt dat de politici op dit moment geen goed antwoord hebben op het populisme. ‘De een roept ‘ik los de files op’ en iedereen volgt. Dat zouden we niet moeten doen.’

Vanuit de zaal komen er andere suggesties: ‘Het allerbelangrijkste is integriteit. Als een politicus niet integer is, moet hij vertrekken.’

Ook de selectie van politici zou een rol kunnen spelen. Bij het vaststellen van de kandidatenlijsten spelen soms andere argumenten dan enkel de kwaliteiten van iemand als politicus. Geslacht, afkomst, opleiding, het kan allemaal meespelen bij de plek die iemand op de lijst krijgt. Volgens De Graaf laat de uitslag van de verkiezingen zien dat authentiek leiderschap scoort. ‘Politici die iets eigens hebben doen het goed. Daar put ik hoop uit. Politici moeten zich niet gaan gedragen naar de wetten van de mediacratie.’

Als het aan Nicolaï komen ‘politici eindelijk weer uit de kramp’. ‘De bevolking heeft geen behoefte aan een politicus die zich continu laat leiden door polls en peilingen.

Ze willen dat er iemand staat, een authentiek leider die verantwoordelijkheid neemt.

Als dat gebeurt, is de kloof, die er in mijn ogen toch al niet was, zo verdwenen.’

Bestuurlijke vernieuwing en een andere houding van de burger, zullen misschien een kleine bijdrage leveren aan het herstel van het vertrouwen. Maar de grootste winst valt te halen bij de politici zelf, zo was de conclusie van de avond. Meer zelfvertrouwen en meer authenticiteit. Als politici daar aan voldoen, zal het vertrouwen in hun handelen vanzelf toenemen.

2.5 ‘Bestuurlijke drukte en verplaatsing van politieke besluitvorming’

Debat over ‘bestuurlijke spaghetti, onduidelijke bevoegdheden en verantwoordelijkheden’

Op 31 januari inde oude Verkadefabriek in Den Bosch

Ongeveer 40 aanwezigen

Het debat ging over bestuurlijke drukte en de gevolgen daarvan voor de democratie. Het aanwezige publiek ging in discussie met (demissionair) Minister Remkes, hoogleraar Frank Hendriks van de Universiteit van Tilburg, burgemeester Vreeman van Tilburg en burgemeester Kortmann van Oisterwijk onder leiding van oud Tweede Kamerlid Wilbert Willems.

Allereerst gaf Jan Kuipers, directeur van de BrabantBalie, een korte uitleg over het rapport ‘de Staat van Onze Democratie’. Daarna kreeg Minister Remkes het woord. Hij pleitte voor een vermindering van de ‘Bestuurlijke Spaghetti’ door het verkleinen van het aantal bestuurders en mogelijk het samenvoegen van de Randstad-provincies, zoals voorgesteld door de commissie Kok. Volgens Remkes is de maatschappelijke ontwikkeling de ontwikkeling van het bestuur voorbij gestreefd. Ook zei hij dat gemeentes de kern zijn van het openbaar bestuur en dat daar meer bevoegdheden naartoe zouden moeten gaan, mede om de slagkracht van de overheid te verbeteren.

Frank Hendriks pleitte vervolgens tegen de bestuurlijke vernieuwingsdrang van de commissie Kok. Hij voorziet praktische en conceptuele complicaties. Zo zei hij dat Nederland geen goede ervaringen heeft met bestuurlijke reorganisaties, dat dit soort plannen altijd veel geld, tijd en energie kosten en vervolgens het probleem niet oplossen. Ook zei hij dat er geen aantoonbaar verband is tussen bestuurlijke complexiteit en economische groei. Volgens hem ligt de toekomst in lichte netwerkachtige structuren. De hoofdstructuur kan daarentegen in tact blijven

Schaalvergroting

De twee burgemeesters kregen beide kort de gelegenheid om op de voorgaande sprekers te reageren. Zo uitte Burgemeester Kortmann zich kritisch over gemeentelijke schaalvergroting. Hij ziet een contradictie tussen het streven naar vermindering van bestuurlijke drukte en het betrekken van de burger bij de politiek. Gemeentes zouden naar zijn mening juist weer kleiner mogen worden. Burgemeester Vreeman legde uit dat het meest interessante democratische proces er één is waarin besluiten inhoudelijk worden afgewogen en uitvoerbaar zijn. Verder maakte hij het punt dat volkvertegenwoordigers meer bezig lijken te zijn met het behartigen van belangen dan met het afwegen ervan.

Vervolgens waren er vragen en opmerkingen uit de zaal. Er werd gesproken over decentralisatie vs. centralisatie en het dichten van de kloof burger-politiek en er werd zorg geuit over de focus op structuren en over het eigenbelang van bestuurders. Wilbert Willems vatte de discussie uiteindelijk samen in drie punten die aan Minister Remkes werden meegegeven :

- Een structuurdiscussie is niet altijd de oplossing, er is behoefte aan flexibiliteit en voorzichtigheid
- Bestuurlijke drukte kan het beste worden aangepakt door het aangaan van inhoudelijke netwerk verbanden
- De kwaliteit van bestuur moet altijd in de gaten worden gehouden.

De minister was het met deze punten eens. De avond werd afgesloten met zijn reactie op de drie punten.

2.6 ‘Bepalen incidenten overheidsbeleid?’

**Debat over dramademocratie en incidentenpolitiek en de rol van media en overheid hierin. Op 5 februari in Theater Romein in Leeuwarden
Ongeveer 120 aanwezigen**

Gespreksleider Klaas Jansma leidt het onderwerp van de avond: ‘De dramademocratie’ in. Bepalen incidenten het overheidsbeleid? De gasten van deze avond zijn minister Remkes, Jan Kleinnijenhuis (professor communicatiewetenschappen en politicoloog) en Rimmer Mulder (hoofdredacteur van de Leeuwarder Courant).

Democratie

Johan Remkes legt het verband tussen het thema ‘drama’ en de publicatie van het regeerakkoord. Hij kaart een provocerende stelling aan: ‘De democratie staat er in ons land goed bij’. Er zijn vrije en eerlijke verkiezingen, persvrijheid, de burgers en kiezers worden gerespecteerd en de politieke partijen krijgen alle ruimte. Volgens internationaal onderzoek staat Nederland op het erepodium van de meest democratische landen ter wereld. Waarom zijn velen dan toch niet tevreden? Waarom lopen de meningen tussen volk en volksvertegenwoordiging uit elkaar? Waarom zijn er aardverschuivingen tijdens verkiezingen? Waarom wordt er voortdurend geklaagd over de kloof tussen de politiek en de burgers? En waarom is er zo weinig waardering voor de zittende regering? Dit heeft te maken met de relatie tussen de politiek en de media. Het ideaal van de democratie is dat de kiezers een belangrijke stem hebben over wat er besloten moet worden. In de praktijk ziet de democratie er uit als een kickboksvedstrijd tussen publiek en media.

De vraag die hierbij gesteld moet worden is of journalisten politici op hol brengen of gebruiken politici de media slim om aandacht te krijgen en politiek te scoren. Het is een andere situatie dan 20 jaar geleden. En waarom?

Onderhandelen

Het recht op vrije meningsuiting en persvrijheid zijn basiselementen voor de maatschappij, en hierover valt niet te onderhandelen. Journalisten mogen vragen, maar niet stante pede een antwoord verwachten. Vroeger kenden de kiezers een verbinding met bepaalde politieke partijen. Dit werd bepaald door hun kerk, krant, weekblad en omroep. De resten van deze zuilen zijn nu te vinden in musea. Als liberaal is Remkes daar niet rouwig om. Het maakt het niet makkelijker, zeker niet voor de politiek. Dé politiek bestaat niet. Iedere partij heeft te maken met ontrouw en zwevende kiezers. Kiezers bepalen iedere keer hun keuze opnieuw tijdens verkiezingen. De kiezer mag elders ‘winkelen’ en het is goed dat partijen bij ieder verkiezing het gevecht leveren om een zo groot mogelijk deel van het electoraat voor zich te winnen.

Op basis waarvan maken kiezers hun keuze? Spelen personen hierbij een grotere rol dan vroeger? Anno 2007 spelen media een belangrijke rol tussen burger en politiek. Tevens is er sprake van een technische en commerciële ontwikkeling. Er zijn vele zenders, radiozenders en internet. Ook zijn de gedrukte media ingrijpend veranderd. Het zijn niet langer overtuigende heren van stand, maar ze moeten overeind blijven in een sterke concurrentiestrijd. Bovendien is er de behoefte aan beknoptheid, snelheid en vermaak. Ook het mediagedrag van mensen is dus veranderd. Media verkopen nieuws waarvan ze menen dat het de mensen kan boeien. In essentie hebben alle media met deze ontwikkeling te maken.

Politiek en media lijken elkaars gevangenen te worden. De media hebben de politiek nodig en andersom. Het is net een sportwedstrijd. Er moet gescoord worden. De rol van polls is nog nooit zo groot geweest. Iedere voorspelling heeft effect op de volgende. Er gebeurt iets, de media reageren en het ‘iets’ krijgt meer aandacht dan het verdient. Incidenten bepalen het beeld.

Ligt het allemaal aan de media?

Nee, dat zou te gemakkelijk zijn. Zij vervullen voor een groot deel de rol die ze in een goed functionerende democratie hebben. Over het algemeen zijn wij gezegend met een kwalitatief hoogstaande pers. We moeten leven met de media. Ze is net als het weer. Soms guur, soms aangenaam. Je kunt er lang over praten maar weinig aan veranderen. Dit debat zoekt wegen naar een betere democratie. Er moet niet gepleit worden voor wat voor beperking dan ook. De media belicht de negatieve verbinding tussen kiezer en gekozene. Media en burger moeten hier over praten en naar een oplossing zoeken, zonder verwijten over en weer.

Wat staat de politiek en de politieke partijen te doen volgens Remkes:

- De politiek en het bestuur moeten met zelfvertrouwen, visie en bedachtzaamheid hun werk doen. Dit lijkt een open deur. Tegen hypes: openheid over beleid en doelstellingen. Dit is een verplichting aan kiezers. Duidelijkheid over de nadelen van keuzes die gemaakt worden. Politici moeten hun mensen serieus nemen en zichzelf op de tweede plaats zetten als ze bestand willen zijn tegen hypes en dramademocratie. Politici zouden recht door zee moeten zijn (beetje zoals ikzelf).
- Bepaal je eigen timing. Dit moet je niet overlaten aan journalisten of aan de waan van de dag. Je hoeft als politicus niet altijd iets te zeggen of overal op in te gaan. Als de media in bezit is van gekleurde informatie, is tegeninformatie het antwoord. Als politici mag je onjuiste informatie rechtzetten. Kranten moeten hier op hun verantwoording worden gewezen.
- Politici kunnen ook zelf hun communicatie met de kiezer ter hand nemen. Media hebben geen monopolie. Juist internet biedt een interactieve mogelijkheid om snel te reageren of recht te zetten. Dit geldt niet alleen voor nieuwe media, maar ook voor persoonlijk contact en bestuurlijk overleg. Voelt de individuele middenstander of gemeente zich wel steeds vertegenwoordigd door zijn koepelorganisatie? Ik denk al lang niet meer. Mensen praten over ZE in Den Haag. De politiek en het bestuur moet dus ook in dit opzicht nieuwe wegen zoeken om te communiceren en niet van anderen afhankelijk zijn. Hoe kan de politiek hier op inspelen? Politici moeten inspelen op een wereld waar media belangrijk zijn, maar niet de baas. Als liberaal heb ik hier vertrouwen in. Kwaliteit, verantwoordelijkheid en betrouwbaarheid zijn kernbegrippen voor de media. Maar we moeten blijven waken en niet in slaap vallen.

Drama

Jansma koppelt terug naar thema. Politiek is tegenwoordig gedeeltelijk toneel. Drama. Publiciteit heeft hier niets mee te maken. Komen de goede thema's aan bod. Vanuit de zaal wordt opgemerkt dat de politiek zelf ook boter op het hoofd heeft. Ook de politiek maakt zich schuldig aan het maken van incidenten. Neem als voorbeeld het verbod boerkas. In Nederland zijn slechts 100 mensen die een boerka dragen. Waarom staat dit thema steeds centraal? Waarom wordt er niet gesproken over energie en milieu? Deze waardevolle thema's zijn tijdens de verkiezingen niet aan de orde geweest. Dus de politiek moet zelf ook de hand in eigen boezem steken. De pers moet z'n gang gaan, die mogen we niet aan banden leggen, dan gaat het fout. Maar de politiek moet zich er wat minder van aantrekken. Politici moeten zich minder laten leiden door de pers. De politiek zou hand in eigen boezem moeten steken en de pers kan er voor zorgen dat er niets onder tafel geschoven wordt. Politici hebben onvoldoende door wat voor invloed internet kan hebben op beeldvorming. En dus op de vorming van het beleid. Kleinnijenhuis merkt op dat hiernaar weinig onderzoek is gedaan. De onderzoeken die gedaan zijn laten zien dat mensen die op internet surfen en discussiëren over politiek dit slechts tijdelijk doen. De discussie zwakt vanzelf weer af als er geen nieuws meer is uit de media.

Is er wel een crisis?

Rimmer Mulder, hoofdredacteur van de Leeuwarder Courant vindt het verhaal van Remkes te evenwichtig. Hij ontkent dat er problemen zijn met democratie, media en politici. Dit valt mee. Is er wel een crisis? Alles moet sneller en beknopter. Maar tegenwoordig zijn er ook veel opinies en essays. Het is niet waar dat de media uit zijn op soundbytes. Het aanbod tv en radio is toegenomen. Daar geldt wel: snelheid, kort en behapbaar. In publieke media wordt nog wel een goed debat gevoerd.

Burgemeester Dales meldt dat hijzelf de media ook gebruikt om een bepaald probleem te etaleren en de discussie aan te gaan. Je kunt enigszins provoceren en heldere taal gebruiken.. Dan maak je als politiek en media gebruik van elkaar. Een politicus wil iets bewerkstelligen en veranderen. Hierbij hoort publiek debat bij en daar heb je de media voor nodig.

Vanuit de zaal wordt opgemerkt dat de burger gevoed wil worden door incidenten, daar kiest hij zelf voor. Burgers willen versimpelen en zoeken juist de incidenten en nemen niet de moeite om zich ergens in te verdiepen.

De heer Kleinnijenhuis merkt op dat er onvrede heerst over diverse aspecten in de politiek. Deze onvrede heeft niet alleen met de media te maken. Dramademocratie komt ergens anders uit voort. Democratie leeft en de media zwepen de mensen op.

De media willen kijkers iedere dag opnieuw trekken. Daarom creëert men het beeld van spannende verkiezingen met een tweestrijd tussen Bos en Balkenende. Dat is makkelijk te communiceren. Columnist Rimmer Mulder, hoofdredacteur Leeuwarder Courant, stamt uit een overzichtelijke tijd waarin de verzuiling nog fier overeind stond:

“De huis-aan-huis krant publiceerde na de verkiezingen altijd de uitslagen per stembureau. Niet met percentages maar met de echte aantallen. Wij konden dan nakijken of alle gereformeerden in onze buurt wel op de ARP hadden gestemd en of het aantal PvdA-ers wel klopte.

Thuis vonden ze dat ik de politiek maar in moest. Daar is het nooit van gekomen en steeds sterker heb ik de overtuiging dat mij daarmee veel leed en ongemak bespaard is gebleven. Ik heb namelijk wel mijn hele beroepsleven lang vrij dicht op het politieke bedrijf en het openbaar bestuur gezeten en wat ik daar hoor en zie maakt mij nog maar zelden echt vrolijk. Ik heb daar steeds een dubbel gevoel bij gehad. Ik zag heel wat bestuurders en volksvertegenwoordigers voor wie ik grote bewondering kon koesteren. Maar ook staaltjes van ijdeluiterij, klunzigheid, schijnheiligheid en achterbaksheid die pijn deden aan je ziel.

Om iedereen voor te zijn zeg ik het zelf al vast: in de journalistiek is het niet zo heel veel anders. Pers en politiek hebben natuurlijk een innige relatie met elkaar. Innig maar tegelijk ook afstandelijk. Het bestuur in Nederland is goddank openbaar. Het moet zichtbaar, controleerbaar en dienstbaar zijn aan het publiek. Zonder een actieve pers stelt die openbaarheid vrijwel niets voor. De pers is de belangrijkste brug tussen burger en bestuur.

Juist daarin is de afgelopen jaren iets fundamenteel veranderd. En daarmee kom ik dan bij het onderwerp van deze avond: de dramademocratie. De mooie overzichtelijkheid uit het begin van mijn verhaal is totaal verdwenen. We hebben nu een kiezersmarkt met veel onrust en sterk wisselende stemmingen. Een markt met lange termijn trends, modeverschijnselen en dagprijzen.

Elke dag biedt weer een andere aanleiding voor grote opwinding. Een minister is zijn leven nooit zeker. Een onthulling in het ochtendblad over een slordigheid bij een of andere dienst, en hup, daar staat 'ie weer in de Kamer tegenover vijftien woordvoerders die struikelen over hun eigen verontwaardiging.

De relatie pers/politiek heeft daardoor een ander karakter gekregen. Beiden spelen een rol in een spel waarbij het eerste doel niet meer is het publiek zo goed mogelijk voor te lichten, maar om het te bewerken, om de stemming op de kiezersmarkt te beïnvloeden. Het is meer vorm dan inhoud. Meer emotie dan ratio. Meer effectbejag dan boodschap. Meer theater en drama dan debat.

Op mijn leeftijd loop je het risico te geloven dat vroeger alles beter was. Onzin natuurlijk. Wij zijn in veel opzichten stukken beter af dan in die goeie ouwe tijd. Het openbaar bestuur is in elk geval een stuk professioneler geworden en de politici zijn ook niet dommer dan in de tijd met opkomstplicht en zonder televisie.

Toch hoor je regelmatig over een crisis in de democratie. We hebben zelfs een minister van bestuurlijke vernieuwing die erger moet voorkomen en bewindslieden trekken het land in om met de burgers te bespreken hoe het beter kan. Houdt daarmee op. Luister wat minder naar de kiezers. Het zijn overwegend beste mensen maar in hun opvattingen zijn ze niet erg consistent, om het maar zacht te zeggen. Ze willen alles tegelijk. Omdat iedereen probeert het hun naar de zin te maken zijn ze behoorlijk verwend. De politiek vinden ze niks maar ze eisen wel dat de overheid al hun problemen oplost en wel onmiddellijk. Gewoon negeren. Het is toch nooit goed wat u doet.

En dan zwijg ik maar over die kiezers die overal over meepraten maar van toeten noch blazen weten. Bezoek eens wat websites waar de burger zich vrij mag uiten en u weet precies wie ik bedoel. Naar zulke mensen zou de politiek moeten luisteren. Je zou moeten nagaan of je, in het belang van het land, hun stemrecht niet zou moeten intrekken.”

Meer reuring

Commentaar Kleinnijenhuis: “Wat ik steeds opnieuw hoor is waarom het in de politiek om zulke kleine zaken gaat? Bijvoorbeeld het paspoort van Hirsi Ali. Het wordt een belangrijk punt door andere dingen die ook op de agenda staan, in dit geval het asielbeleid. Het kleine is dan exemplarisch voor het grote. Tegelijkertijd was er de lijsttrekkersverkiezing intern bij de VVD. Verdonk werd net niet nummer 1. Prachtig spektakel, veel publiciteit, tweede partij van het land. Drama compleet als zij het niet wordt.

Ik ben voor meer reuring. De pers dient als waakhond voor onze democratie en moet blaffen als het nodig is. Feiten moeten worden blootgelegd, echter wel in het juiste perspectief en op een juiste wijze.”

Remkes merkt op dat er veel wordt gepraat over de kloof. Er moet eens wat minder geluisterd worden naar de kiezers. Remkes is het hiermee eens. Hij ging in de politiek omdat hij opvattingen had over wat er beter kan in de maatschappij. “Luisteren in het koffiehuis alleen is onvoldoende voor de vulling van het politieke bedrijf. Politici aanspreken op wat er gebeurt. Volksvertegenwoordigers moeten weten wat er in de samenleving leeft. Hij wist eind jaren negentig wat er speelde in de samenleving. Daarvoor ben je volksvertegenwoordiger.

Maar er zijn bij bepaalde punten te veel haken geplaatst, zoals inderdaad de ontwikkeling van en in Europa. Dit resulteert in dat politici alleen maar luisteren naar wat er gezegd wordt in het koffiehuis. Maar dat is niet genoeg, je moet ook richting geven in een debat, en je vooral houden bij de dingen waar je over gaat.”

3 Overige debatten

3.1 FDO-debat in Den Haag

FDO-Themadag Democratie, 3 november 2006

Op 3 november 2006 vond de FDO-Themadag Democratie' plaats. Hierbij waren verschillende partners van het FDO aanwezig om in een informele sfeer te spreken over diverse onderwerpen die van belang zijn voor de Nederlandse democratie en rechtsstaat. De deelnemers kregen na een korte plenaire opening de gelegenheid om zich in werkgroepen te richten op een bepaald onderwerp. Elke werkgroep had als doel om een aantal aanbevelingen te formuleren voor zowel het nieuwe kabinet als het FDO. De werkgroepen gingen over de volgende onderwerpen: botsende grondrechten, democratisch Europa, segregatie en democratie en ondersteuning civil society/ bevorderen sociale cohesie. Er waren twee rondes van elke werkgroep, met uitzondering van de werkgroep 'ondersteuning civil society', waar maar één ronde van was. Hieronder volgt een zeer beknopte samenvatting met enkele aanbevelingen van de bijeenkomst, ingedeeld per werkgroep. Het FDO is erg dankbaar voor alle inbreng en wil graag in de toekomst met de betrokkenen werken aan het verwezenlijken van de ideeën.

Werkgroep: segregatie en democratie (ronde 1) o.l.v. Anton Zijderveld

In deze werkgroep werd er gesproken over de segregatie tussen burgers en politiek. Het probleem is niet een gebrek aan burgerinitiatieven maar aan interactie tussen burgers en politiek.

Aanbevelingen voor het kabinet:

- De politiek moet beter luisteren naar burgerinitiatieven
- Initiatieven moeten niet meteen worden ingekaderd
- En eerlijk zijn: sommige ideeën zijn onuitvoerbaar

Aanbevelingen voor het FDO:

- Het FDO zou kunnen uitzoeken wat (de rol van) democratisch leiderschap (daarin) is.
- En kan faciliteren in de gewenste cultuurverandering.

Werkgroep: segregatie en democratie (ronde 2) o.l.v. Anton Zijderveld

In de 2e ronde ging de werkgroep over multiculturalisme en de scheiding tussen bevolkingsgroepen. Het gewenste model bleek aanpassing aan wettelijke kaders met daarbinnen behoud van eigen identiteit.

Aanbevelingen voor het kabinet:

- Automatische loslaten om beleid te ontwikkelen voor specifieke bevolkingsgroepen
- Ophouden met het onderscheid allochtoon / autochtoon
- Invalshoek: burgerschap en participatie, wat bindt is de gemeenschappelijke deler
- Er moet gestreefd worden naar assimilatie aan de grondwet, maar daarbinnen naar integratie met behoud van de eigen cultuur.

Aanbevelingen voor het FDO:

- Debatcentra stimuleren om het debat over de betekenis van integratie aan te gaan
- community-leaders faciliteren

Werkgroep: botsende grondrechten (ronde 1) o.l.v. Patrick van Schie

In deze werkgroep ging het voornamelijk om het belang van grondrechten en de meest opvallende botsingen tussen grondrechten. Ook werd gesproken over het feit dat grondrechten door verschillende bevolkingsgroepen op verschillende wijze worden ervaren.

Aanbevelingen aan het nieuwe kabinet:

- Het kabinet moet ervoor zorgen dat 'de botsing' niet verder escaleert en dat de democratie wordt beschermd.
- De gemeenschappelijke punten tussen mensen moeten worden benadrukt.
- Er moet een openlijke discussie worden gevoerd over het feit dat grondrechten niet voor iedereen een gelijke betekenis hebben.
- De regering zal zorgvuldig moeten omgaan met onze grondrechten en hierop zo nodig worden aangesproken.

Aanbevelingen aan het FDO:

- Het FDO zou kunnen bijdragen aan het voeren van deze openlijke discussie en aan het ondersteunen van een tegenmacht tegen de overheid die onze grondrechten steeds meer inperkt.

Werkgroep: botsende grondrechten (ronde 2) o.l.v. Patrick van Schie

In deze werkgroep ging het voornamelijk over de rol van de grondwet in de maatschappij en de kennis ervan. De waarden achter de grondwet prevaleren boven de regels. Er is in het kader van migratie en de Europese Grondwet recent weer meer aandacht voor de grondwet.

Aanbeveling aan het FDO:

- Het FDO zou de kennis van en discussie over de grondwet en grondrechten kunnen vergroten. Zorg ervoor dat die geworteld is in concrete cases, zodat het een heldere discussie wordt (de filmpjes van het Nationaal Comité hadden dat effect). De issues overschrijden de landsgrenzen en dus moeten de discussies dat ook doen.

Werkgroep: Democratisch Europa (ronde 1) o.l.v. Alinda van Bruggen

In deze werkgroep ging het voornamelijk om de defensieve houding van de twee rapporten (Nationale Conventie en de Staat van onze Democratie) ten opzichte van Europa. Er lijkt een terugtrekkende beweging te zijn en te weinig visie, wat voortkomt uit een imago/publicitaire probleem.

Aanbevelingen aan het nieuwe kabinet:

- Het nieuwe kabinet moet een offensieve houding innemen tegenover Europa.
- Een inhoudelijk verhaal hebben over het doel en de missie van de EU.
- Eerlijk uitkomen voor de plannen met de grondwetprocedure.

Aanbevelingen aan het FDO:

- Het FDO zou kunnen meewerken door een debat/publiciteit te organiseren over de verborgen invoering van de grondwet.

Werkgroep Democratisch Europa (ronde 2) o.l.v. Alinda van Bruggen

In deze werkgroep ging het over de kloof tussen burger en politiek, die lijkt te zijn vergroot sinds het 'nee' tegen de Europese grondwet.

Aanbevelingen voor het kabinet:

- Meer aandacht voor Europa in de Nederlandse politiek. Politieke partijen moeten Europese politiek bedrijven.
- Debat met europarlementariërs over EU-dossiers stimuleren. Europarlementariërs moeten samen met de EU-vertegenwoordigers van de politieke partijen het woord kunnen voeren.
- Investeren in educatie en onderwijs om kennis over Europa en basiskennis over staatsinrichting en democratie te vergroten. Actieve betrokkenheid en eigen meningsvorming van jongeren stimuleren. Werkbezoek schoolklassen aan Brussel
- Burgerbuddy voor Europa

Werkgroep ondersteunen civil society / bevorderen sociale cohesie o.l.v. Ruth Peetoom

De overheid kan niet creëren, wel stimuleren, dat was de kern van deze werkgroep. Om de sociale cohesie te versterken moeten overheden zich aansluiten bij wat er al gebeurt in buurten en wijken en zich hierin dienstbaar opstellen en meer leiderschap tonen.

Maatwerk en menselijkheid is nodig als leidraad van beleid.

Aanbevelingen aan het nieuwe kabinet:

- De overheid heeft een open houding nodig die burgers en de civil society faciliteert, inspireert en vertrouwen geeft.
- Politici moeten meer gestructureerde aandacht besteden aan wijken en buurten. Meer er heen, meer leren, meer evalueren. Het bestuur moet faciliteren en vertrouwen bieden, zich menselijker opstellen en beter leren luisteren.
- Het kabinet moet meer in de kwaliteit van mensen denken dan in regels. Investeren in kwaliteit en gezond verstand.
- Een ondersteuningsorganisatie oprichten die partijen die buiten de gevestigde structuren staan bij elkaar brengt en rugsteun geeft.
- Lokale autonomie en ruimte bieden.

3.2 Debat over media en politiek (Thorbeckelezing Zwolle 2006)

De Stichting Thorbecke Zwolle organiseerde op 14 november 2006 een lezing, met een aansluitende discussie over de rol van de pers in de democratie.

Na een woord van welkom van burgemeester van Zwolle drs. Henk Jan Meijer en een aftrap van mr. L.D.B. van den Steenhoven volgden inleidingen van :

- mr. Rein Jan Hoekstra (Raad van State en voorzitter Nationale Conventie)
- prof. mr. Marc Chavannes (hoogleraar journalistiek aan de Rijksuniversiteit Groningen en redacteur NRC Handelsblad)

Na de twee lezingen volgde een debat in de zaal, waarvoor onder meer bestuurders uit het Zwolse 'netwerk' van politiek, bedrijf en bestuur en een aantal studenten. Ruim 140 belangstellenden waren aanwezig. Dr. J.H. Drentje (docent geschiedenis en filosofie aan het Deltion College in Zwolle) leidde het debat.

Hypes en populisme

Van den Steenhoven deed de aftrap en merkte op dat de politiek in zijn waarneming steeds gevoeliger lijkt te zijn geworden voor hypes en populisme, terwijl maatschappelijke vraagstukken vragen om een langetermijnvisie en duurzame investeringen. Is onze democratie niet vooral een zap- en mediaspektakel aan het worden? Wat betekenen de voorstellen van de Nationale Conventie? Stevenen we af op een verdere veramerikanisering van onze politieke cultuur? Bevordert de pers de democratie of staat de pers de werking van de democratie juist in de weg door inhoud voor infotainment te verruilen.

Hoekstra onderschreef de probleemstelling van de onderlinge verstrengeling van bestuur en de media en vroeg zich af waarom er geen ombudsman is voor alle mediagedragingen. Verder poneerde hij aan de hand van de beruchte Zembla-uitzending over Hirshi Ali het adagium "saaigheid en rust" voor politiek en media. Verder verwees hij naar het advies van de nationale conventie waarin de notie is opgenomen dat de burger, als drager van een publiek ambt, actief burgerschap moet worden geleerd. Chavannes beschreef het ritueel waarbij de TV-uitzending van de vorige avond, de krant van de ochtend, het spoeddebat in de Kamer van de middag bepaalt, enz. enz. Deze centrifuge waarbij media en politici elkaar opjagen is een probleem. Iedereen weet het, en is er tegen. Mar de verleiding om mee te doen is te aantrekkelijk of de straf tegen het niet-meedoen is te zwaar.

Persoon vs. Inhoud

Verder merkte Chavannes op dat het huidige mandaat van politici vaak in sterke mate is gebaseerd op de 'persoon' van de politicus, niet zozeer op politieke programma's of een politieke koers.

"Dat er een probleem is, daar is iedereen het mee eens." Anderzijds merkte hij op dat serieuze journalistiek niet gesubsidieerd is en dat men dat ook niet wil. "Maar dat betekent wel dat de kassa moet rinkelen." Chavannes wees verder op de recente publicatie van Hendrik Jan Schoo 'Een ongeregeld zootje' in de bundel 'Zuiver op de graat. Hoe integer is Nederland' en op de dissertatie van Mentinck over de Raad voor de journalistiek. De conclusie van Chavannes was dat er "meer kritische journalistiek over journalistiek" moet zijn. Hij maakte ook een vergelijking met de blogosfeer in de VS die als tegenmacht fouten van de media corrigeert

In de discussie werd het fenomeen van de verknootheid van media en politici vanuit diverse invalshoeken belicht. In relatie tot de actualiteit merkte Chavannes op dat het CDA nu een superieure campagnetechniek hanteert. De lijsttrekker als vriend van de Nederlandse huishoudens. Waarbij ook Bos draaien wordt verweten en de term Bosbelasting werd geïntroduceerd. Deze aanpak wordt door de media versterkt. Chavannes vond dat journalisten veel te veel de kans laten lopen om politici op inhoud te beoordelen.

Hoogleraar Beleidswetenschap Hans van den Heuvel (VU Amsterdam) merkte op dat we met de commerciële media er een vijand bij lijken te hebben. Wat is hieraan te doen? De discussie maakte het probleem wel helder, maar oplossingen zijn nog niet gevonden. Chavannes vroeg zich af: Is de Weblog de reddingsboei van de democratie? Kan er in Nederland een blogosfeer ontstaan die corrigerend werkt op de (traditionele) media. Als voorbeeld wordt het groepsweblog De Nieuwe Reporter genoemd.

3.3 Debat Teldersstichting in Papendal

De prof. mr. B. M. Teldersstichting, het wetenschappelijk instituut van de VVD, organiseerde 27 januari 2007 een debat over de noodzaak en de reikwijdte van de vrijheid van godsdienst. Dat gebeurde tijdens een deelsessie op de algemene ledenvergadering van de VVD, die plaatshad in sportcentrum Papendal bij Arnhem.

Het is de Teldersstichting een doorn in het oog dat de vrijheid van godsdienst een aparte plaats in de grondwet heeft. Daardoor genieten godsdiensten meer bescherming dan niet-religieuze opvattingen, zo is de gedachte. De rechter heeft bijvoorbeeld verschillende keren kritische opmerkingen over homoseksualiteit niet veroordeeld omdat ze waren gebaseerd op een religieuze overtuiging.

Zaterdag zei de voorzitter van de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte, Wagenaars, dat de Grondwet „modern, seculier en rationeel moet zijn en religie op geen enkele manier mag bevoordelen of benadelen. Kerken zijn voor mij hetzelfde als hengelsportverenigingen.”

Wiebinga, oud-VVD-Kamerlid en nu lid van de Raad van State, liet een iets ander geluid horen. Volgens hem is de tegenstelling niet liberalisme-religie, maar liberalisme-fundamentalisme. Hij wees erop dat de godsdienstvrijheid het oudste Nederlandse grondrecht is. Zij werd in 1579 vastgelegd in de Unie van Utrecht. Overigens zou hij er geen bezwaar tegen hebben als het artikel zou verdwijnen.

Minister Nicolaï van Koninkrijksrelaties noemde de vrijheid van meningsuiting „het hoogste grondrecht.” Vorige week stelde de bewindsman tijdens een lezing in Groningen hetzelfde. Daarover stelde de SGP schriftelijke vragen. Dat vindt de Nicolaï niet erg: „Het geeft vertrouwen dat je als liberaal op het juiste spoor zit.”

Vanuit de zaal gaf VVD-Eerste Kamerlid Dupuis een filosofisch argument waarom de belijdenisvrijheid best uit de Grondwet mag verdwijnen. „Plato stelde na een intensieve discussie dat de moraal er eerder was dan de godsdienst. Daarom moeten in een democratische rechtsstaat alle godsdiensten onder een morele toets vallen.”

Maar een voorstel vanuit de VVD om het grondwetsartikel te schrappen, komt er niet.

De nieuwe woordvoester voor grondrechtzaken in de Tweede Kamer, Griffith, kreeg het laatste woord tijdens het debat: „Ik ben tegen het schrappen. De Grondwet is de Bijbel voor onze staatsinrichting. De betekenis van de klassieke en de sociale grondrechten is groot. Het gaat om rechten die we hebben bevochten. Laten we houden wat we hebben.”

3.4 Festival der Bestuurskunde in Eindhoven

Speciaal voor het Festival der Bestuurskunde op 8 februari 2007 heeft het Ministerie van Binnenlandse Zaken het boekje “I have a dream: Drie visies op onze democratie in de 21ste eeuw” gemaakt. Met daarin de drie ‘dromen over democratie’ van haar bewindslieden, die naar aanleiding dromen, een workshop op het festival gaven.

3.4.1. Notulen workshop ‘Dromen over democratie’

Festival der Bestuurskunde, Eindhoven 8-2-2007, Workshop met Johan Remkes, minister van Binnenlandse Zaken en koninkrijksrelaties

Het onderwerp van deze workshop is de democratische mentaliteit van de Nederlandse burgers en de verbondenheid van burgers met de democratische gemeenschap.

In afwachting van de komst van minister Remkes schetst Maarten Prinsen, werkzaam bij het ministerie van BZK, de activiteiten van het ministerie die betrekking hebben op de kerntaak “bevorderen van de democratische rechtsstaat”. Onderdeel daarvan was het uitbrengen van een democratiemonitor in 2006, getiteld “De Staat van Onze Democratie 2006”. Deze monitor is ontwikkeld op basis van een door een internationale organisatie – International IDEA - ontwikkeld format om de democratie de maat te nemen. Uit de democratiemonitor blijkt dat het in Nederland op veel punten goed gaat, maar dat er verschillende zorgpunten zijn. Voorbeelden zijn: dalend vertrouwen in politici, afnemende rol van politieke partijen, problematische verhouding tussen politiek en media, een gebrekkige verbondenheid met Nederland van nieuwe Nederlanders. Daarnaast heeft het kabinet het investeren in de democratische mentaliteit van de burgers als een permanent voorwerp van zorg benoemd. Op dat laatste gaat de inmiddels gearriveerde minister Johan Remkes nader in. Remkes geeft aan dat democratie, tolerantie en vrijheid geen vanzelfsprekendheden zijn. Ook de bijbehorende basiswaarden worden niet vanzelfsprekend gedragen door bijvoorbeeld mensen die vanuit een autoritaire cultuur naar ons land zijn geëmigreerd.

Ook mensen, die opgroeien in een autoritair gezin, op school een ondemocratisch klimaat aantreffen en van huis uit geen democratische gezindheid en tolerantie meekrijgen, dragen deze waarden niet vanzelfsprekend. Volgens Remkes is wat ons bindt allang niet meer etniciteit, godsdienst of traditie, en zelfs steeds minder een duidelijke nationale grens. Remkes vermoedt dat mensen in de 21e eeuw verschillende identiteiten naast elkaar voeren. Zo is men afwisselend vooral Groninger, Nederlander of Europeaan en daarnaast aanhanger van een religie, lid van een voetbalclub of kaarthouder van de opera. Al deze eigenheden huizen in dezelfde persoon.

Remkes hoopt dat wat ons bindt of zal binden de democratie zelf zal zijn. Democratie is volgens hem meer dan een vorm. Democratie is normerend. Het is een cultureel element en biedt ruimte voor een vreedzame en sociale vorm van zingeving. Remkes droomt van een wereld waarin niet de theocratie, etniciteit of het politieke nationalisme de dominante drijfveer van burgers zullen zijn, maar vredelievend samenleven, ook al bestaat er grote culturele verscheidenheid tussen de mensen. Het gaat hem om democratie als uitgangspunt, als een way of life!

Remkes’ droom over onze democratie vereist dat er blijvend in de democratische mentaliteit geïnvesteerd wordt, dat er systematisch gewerkt wordt aan democratische burgerschapsvorming zodat alle mensen het democratiebegrip als vanzelfsprekende gemeenschappelijke bindingsfactor erkennen. Op dit moment doet een deel van de samenleving niet mee; is postmodernistisch hedonistisch met zich zelf bezig. Een ander deel leeft alleen in eigen kring. Misschien gedwongen door achterstand of isolement of als een zelfgekozen vorm van apartheid. Het resultaat is: de burger tegenover de maatschappij en de politiek, in plaats van deel daarvan.

Om democratie vitaal te houden is er volgens Remkes behoefte aan allerlei programma’s van burgerschapsvorming, niet alleen op scholen, maar ook op sportvelden, in verenigingen, liefst ook in politieke partijen en in de media.

In de discussie met de zaal wordt de vraag gesteld waar democratische vorming plaatsvindt. Genoemd worden: op school, in het gezin, op straat/van vrienden, via de media. Op de vraag wat de rol van de overheid is, wijst Remkes op de verantwoordelijkheid van maatschappelijke organisaties. Ook in voetbalclubs kan men democratisch samenwerken en de democratische beginselen leren en praktiseren. Hij vindt dat de overheid daarbij een beperkte rol heeft.

Op de vraag of de overheid zich moet bezighouden met de vorming in de gezinssituatie, reageert Remkes ontkennend. De taak van de overheid houdt op bij de voordeur, meent hij.

3.4.2. De 'Droompoliticus'

Festival der Bestuurskunde, Eindhoven 8-2-2007

Workshop met Atzo Nicolaï, minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties

Het onderwerp van deze workshop is de ideale politicus. Uit een enquête van 21 minuten.nl, waarin de opvattingen van Nederlanders worden gepeild, bleek dat Nederlanders wel van politiek houden maar niet van politici. Het beeld dat hieruit naar voren komt zegt iets over de politiek, maar ook zeker iets over de huidige burger. De kernvraag is: Hoe winnen politici het vertrouwen van de burger terug en hoe ziet de gedroomde politicus eruit?

Voor het terugwinnen van vertrouwen moet de politiek aan minstens vier voorwaarden voldoen. Ten eerste moeten problemen opgelost worden. Dat wil zeggen: verbetering van probleebuurt, vermindering van wachtlijsten in de zorg, aanpak van jeugdwerkloosheid. Het gaat erom dat de resultaten zichtbaar zijn voor burgers. Ten tweede moet de overheid de dienstverlening waar nodig verbeteren. Mensen willen niet van het kastje naar de muur worden gestuurd. In plaats daarvan moet er worden opgetreden als één overheid met één loket. Ook duidelijke formulieren en begrijpelijke taal vormen aandachtspunten. De derde voorwaarde is het creëren van zeggenschap. Burgers willen iets te zeggen hebben over hun omgeving en dus op mensen die daarover beslissingen nemen. In Nederland is zeggenschap door burgers maar matig geregeld in vergelijking met het buitenland. Denk aan de benoemingsprocedure voor burgemeesters en de manier waarop het kabinet tot stand komt.

Ten slotte vormen vertrouwenwekkende politici de vierde voorwaarde. Zij zijn net zo van belang als de andere punten. De vraag is echter: Hoe ziet een dergelijke politicus er dan uit en op welke manier wekt hij vertrouwen? Door zich onder het volk te mengen? Op een snowboard onder de jongeren, aan de biljarttafel bij ouderen, in het theehuis in de Schilderswijk? Hebben we de 'pretpoliticus' nodig, of juist de 'profpoliticus' die achter geblindeerde ramen grote beslissingen neemt namens ons?

Kloof

De kloof tussen burger en politiek bestaat uit het verschil tussen gewekte en gerealiseerde verwachtingen. Met name populistische politici hebben de neiging om geleid door peilingen en berichtgeving in de media in te spelen op wat de meerderheid wil. Zo spelen ze in op gevoelens van onzekerheid. Als ze die verwachtingen vervolgens niet kunnen waarmaken slaat dit terug op de hele politiek. Zo creëert de politiek zelf haar eigen ontevreden burgers.

De gedroomde politicus is een politicus in wie mensen vertrouwen hebben. Dat is dus niet de regent zoals we die van vroeger kennen. Ook niet de volger van het volk die inspeelt op de huidige ontreding in de politiek.

Het is iemand die de confrontatie aangaat met het publiek en uitlegt wat de verschillende rollen zijn. Iemand met authenticiteit en gezag. Iemand die luistert, beslissingen neemt en helder is over wat men wel en niet van hem of haar kan verwachten. Dat zijn kenmerken van 21ste-eeuws leiderschap. Veel van die aspecten vind ik terug in de manier waarop premier Blair optreedt. Gedurfde beslissingen nemen, maar niet terugdeinzen voor confrontatie met tegenstanders. Later tijdens de workshop kwam de vraag vanuit het publiek of minister Nicolaï ook een voorbeeld kon noemen van een Nederlandse politicus die voldoet aan de eisen van de gedroomde politicus. Nicolaï noemde hierbij de naam van Frits Bolkestein.

Verwende burger

Naast de politiek speelt ook de burger zelf een rol in het vertrouwensvraagstuk. Volgens de Franse filosoof Gauchet is de burger gewend geraakt aan democratie en misschien wel verwend. Ook problemen waar burgers zelf voor verantwoordelijk zijn, worden al gauw op het bordje van de politiek gelegd. We leven in een tijd waarin grote problemen ogenschijnlijk afwezig zijn. Economisch gaat het de meeste mensen ronduit goed. De grote problemen zijn er echter wel, maar wat meer op afstand en minder direct voelbaar. Denk aan de dreigende uitsluiting van groepen in onze samenleving, de globalisering en de effecten daarvan, de vergrijzing. Het zijn vraagstukken die veelomvattende antwoorden vragen, maar de meeste mensen willen ze niet horen.

De vertrouwenscrisis kan niet worden opgelost met uitsluitend een mooie profielschets van een politicus. Het is breder, en het gaat bovendien om een wisselwerking met de burgers. Maar een politicus die geen valse verwachtingen wekt, een politicus die beslissingen neemt en de confrontatie daarover aangaat, een politicus die onafhankelijk van de media opereert... Zo'n politicus is cruciaal in het terugwinnen van het vertrouwen. Als we meer van dit soort politici krijgen, houden Nederlanders niet alleen van politiek maar ook van politici.

Vragen

Na de toespraak van Atzo Nicolaï kreeg het publiek de gelegenheid om vragen te stellen en/of een eigen zienswijze naar voren te brengen. Hiervan werd vooral gebruik gemaakt om de minister vragen te stellen. Een daarvan is al genoemd, op zoek naar de namen van 'gedroomde' Nederlandse politici. Uit de zaal kwam nog het voorbeeld van Wim Kok die binnen de PvdA zijn nek uitstak na de WAO-crisis. Ook werden nog andere VVD-ers genoemd zoals Hans Wiegel. Minister Nicolaï werd uitgedaagd zichzelf aan zijn eigen criteria af te meten. Hij meende in alle bescheidenheid dat hij toch wel een voldoende zou scoren, omdat hij zich tenminste niet liet verleiden tot kermistoestanden en ook probeerde na goed luisteren zijn oprechte mening te geven. Een andere vraag had betrekking op de rol van politieke partijen. Een aanwezige gemeentebestuurder signaleerde dat deze steeds meer tekortschieten om vertrouwen wekkende politici te rekruteren. Wat is er extra nodig om de droom van de minister in vervulling te laten gaan? De minister erkende dat politieke partijen het moeilijk hebben om mensen te binden en te mobiliseren, maar zijn verwachting is toch dat dit wel weer eens gaat lukken, al dan niet met de bestaande partijen. Het voordeel van het Nederlandse stelsel is dat de drempel voor toetreding van nieuwe partijen nergens zo laag is als hier. Dat biedt hetzij de mogelijkheid voor frisse nieuwkomers de arena te bestijgen, of het houdt de bestaande partijen scherp om hun wervingsstrategie voortdurend aan te passen aan de eisen van de tijd.

Iemand vroeg zich af hoe de minister zich voorstelt dat grote groepen weer aangetrokken worden tot politiek als die mensen vooral moeite hebben de complexe samenleving van deze tijd bij te benen.

De minister gaf aan dat het juist de uitdaging is voor vertrouwenwekkende politici om in eenvoudige woorden hun visie op de problemen van deze tijd uiteen te zetten, zodat iedereen die kan begrijpen en erdoor geïnspireerd wordt. Dat is moeilijk, maar onmogelijk is het niet. Afdalen tot paljasserij of kleuterniveau is daarvoor niet nodig en werkt zelfs averechts.

Een ander meende dat de eisen die de minister stelt aan eerlijke, authentieke politici in de huidige dramademocratie, haast bovenmenselijk zijn. Immers, dergelijk gedrag wordt in de media meteen afgestraft. Zij zullen namelijk regelmatig moeten verklaren dat zij onzeker en onwetend zijn, wat niet wordt geaccepteerd van een leider.

De minister stelt daartegenover dat je niet wankelmoedig hoeft over te komen om toch te laten zien dat je de wijsheid niet in pacht hebt. Prof Frank Hendriks meende dat de minister wel erg luchthartig omging met de daling van het vertrouwen van de burgers in politici.

Zelfs als een teken voor het ontbreken van crisis: omdat de mensen in hun persoonlijk leven weinig zorgen hebben, kunnen ze zich vrijuit afkeren van de politiek, maar als de publieke nood aan de man komt zullen ze de politiek wel weer weten te vinden.

3.4.3. 'Het openbaar bestuur in 2048'

Festival der Bestuurskunde, Eindhoven 8-2-2007

Workshop met de S.G. van het ministerie van BZK, de heer drs. J.W. Holtslag

Martin van Haften, projectleider bij het programma 'Onze Democratie' heet de aanwezigen welkom en vertelt iets over de activiteiten voor democratiebevordering bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Democratie is meer dan de formele stemrechtprocedure, maar gaat ook over de rechtsstaat, openheid/pluriformiteit van media, een vrije samenleving, het naleven van grondrechten en het primaat van het burgerlijk bestuur over politie en krijgsmacht. Er is een internationaal onderzoek verricht naar de Staat van de Democratie in Nederland. De uitkomsten van dat onderzoek waren zeer positief voor Nederland, maar de bewindslieden van BZK vinden dat democratie onderhoud nodig heeft. Daarom noemden zij acht punten van aandacht bij de zorg voor het onderhoud van de democratie. Die punten zijn aan de orde gesteld in een serie debatten die in de afgelopen weken in het land zijn gehouden. Deze bijeenkomst op het festival is de laatste in deze reeks. Hij verwelkomt de Secretaris-Generaal van BZK, die door middel van zijn droom over het openbaar bestuur in 2048 vandaag zijn bijdrage levert aan het debat.

Fundamentele veranderingen

De heer Holtslag merkt op dat in 2048 de ministeriële verantwoordelijkheid tweehonderd jaar bestaat. In de periode tot dat jaar zijn er fundamentele veranderingen geweest, nationaal en internationaal. Wij zijn afhankelijker geworden van grote energieleveranciers, de klimaatveranderingen hebben ons dagelijks leven ingrijpend veranderd, en de veiligheid is een permanent punt van zorg voor het openbaar bestuur. Hoe gaan we daarmee om? Er is een droomscenario en een horrorscenario:

Nachtmerrie

De trend naar binnen heeft zich versterkt voortgezet. Nederland keert zich met de rug naar de omgeving en denkt de problemen alleen te kunnen oplossen. Europa komt krakend tot stilstand en wordt gegijzeld door de grote energieleveranciers. Democratie en rechtstaat blijven op papier bestaan, maar betekenen steeds minder, omdat het niveau van de landelijke politiek enorm aan invloed inboet. De burger rebelleert tegen de overheid en stelt steeds hogere eisen aan dienstverlening. De armslag van het bestuur is klein en komt steeds meer lokaal te liggen.

Droom

Grote collectieve inspanningen om problemen op te lossen worden in internationale samenwerking vormgegeven. De Europese politiek wordt volstrekt volwaardig op alle terreinen, het EP wordt parlement sui generis, er komt een ministeriële verantwoordelijkheid, landelijke partijen zijn afdelingen van de Europese politieke partijen, de EU trekt alle politiek en bestuurlijk talent. Nederland heeft geen eigen defensiebeleid meer, geen buitenlands beleid, geen actieve begrotingspolitiek, maar een klein zakelijk kabinet. Tegelijkertijd komt er veel meer beleidsruimte op lokaal/regionaal niveau, waar wel schaalvergroting plaatsvindt (naar 5 provincies en 200 gemeenten)

Vanuit de zaal wordt opgemerkt dat de internationalisering in ieder geval betekent dat er een groter planologisch belang voor het middenbestuur komt, een meer grensoverschrijdende rol. De rijksoverheid wordt middenbestuur en zal onvermijdelijk echter meer een rol krijgen van actor in een netwerkbestuur. Er moeten vaker interregionale verdragen en privaatrechtelijke overeenkomsten worden gesloten.

Gemeenschappelijke identiteit

Het opstellen van een historische canon is een teken van een toenemende behoefte aan de uitdrukking van een gemeenschappelijke identiteit. Dat is echter te defensief, zo wordt gesteld door één van de aanwezigen. Eigenlijk zouden we een canon van de toekomst moeten opstellen, waaraan we aangeven wat we gezamenlijk van belang vinden voor de toekomst.

Holtslag onderkent wel het belang van gemeenschappelijkheid. Als je de bindingen in de samenleving weghaalt, dan wordt het oorlog. Als je de mensen voortdurend weg ziet gaan uit de buurt, dan krijg je een maatschappij op de vlucht, niemand voelt meer de behoefte of verplichting zich in te zetten voor gemeenschappelijke activiteiten. Stemmen voor een lokaal bestuur heeft ook geen zin meer, het bestuur verliest legitimiteit. Dit kan ook gebeuren op het nationale niveau uiteindelijk door de globalisering. Door stadsvernieuwing zijn lokale structuren verwoest. Het risico is aanwezig dat dit door internationalisering ook op het nationale niveau gaat gebeuren. Europa wordt tot nu toe nog altijd gezien als tweederangs door de politiek en door politici: voor vluggertjes, voor de idealisten, de sectorspecialisten, of de politiek minder getalenteerden. Als de bestuurders dit al zo zien dan geloven de burgers dat natuurlijk ook. Dit ondergraaft het gezag van Europa op allerlei niveaus.

Vanuit de zaal komt de vraag naar de ideale ambtenaar in 2048? De bestuurskundigen van nu zijn dan waarschijnlijk allemaal ambtenaar. Wat moeten ze kunnen? Holtslag merkt op dat je als ambtenaar moet weten waar je de mosterd haalt, waar je moet zijn. Ook is het van belang een divers CV op te doen, ervaring bij meerdere diverse instellingen, ook internationaal. Met alleen kennis van nationale regels kom je er niet. Je moet analytisch sterk onderlegd zijn, je moet projectmatig en programmatisch kunnen werken. Ga eens naar het buitenland, raadt hij de studenten bestuurskunde van nu aan. Vervolgens rijst de vraag hoe het staat met de rechtsgelijkheid in een federaal verband met een grote mate van decentralisatie. Holtslag merkt op dat hoe meer je alles gelijk wilt trekken, hoe meer je EU-breed beleid moet ontwikkelen. Een level playing field is behoorlijk inefficiënt. Het is belangrijk te denken in differentiatie, niet in gelijkheid per sé. Je moet gelijke gevallen gelijk behandelen, een level playing field op regelniveau. Maar je hoeft geen gelijke uitkomsten na te streven. Er is ook een kans dat er een Europa van meerdere snelheden met allerlei subgroepjes gaat ontstaan. Dat kan ook schadelijk zijn. Het zal de internationale problemen van energie -en milieuvraagstukken, of het buitenlandsbeleid, niet dichterbij een constructieve oplossing brengen.

4 Onze Democratie in de Media

4.1 'Nicolai: geen kloof tussen burger en politiek'

Nieuwsstuk op het ANP op 24 januari naar aanleiding van debat Tweede Kamer

DEN HAAG - Tussen de burger en de politiek bestaat geen kloof. Dat zei minister Atzo Nicolaï (Bestuurlijke Vernieuwing) woensdag in een debat met de Tweede Kamer. Volgens hem is er juist misschien wel te weinig afstand tussen burger en politiek. „Wellicht werkt het wel averechts als politici denken dichterbij de burger te komen door op een skateboard te gaan staan, helemaal als ze daar voor het oog van de camera vanaf vallen“, zei de VVD-bewindsman.

Hij doelde daarmee op premier Jan Peter Balkenende, die vorig jaar op deze manier onderuitging. Volgens onder meer het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) neemt het vertrouwen van mensen in de overheid al lange tijd af. Nicolaï erkende dat er een groot probleem is. Maar dat is volgens hem niet te typeren met de afstand tussen burger en politiek. „Die afstand is nog nooit zo klein geweest als nu.“ Volgens Nicolaï is er wel een kloof tussen de verwachtingen die politici wekken en hetgeen wordt gerealiseerd. „Valse beloften die niet worden waargemaakt. Zo creëert de politiek en zeker de populistische politiek haar eigen ontevreden burgers“, zei hij tijdens de bespreking van de begroting voor 2007 van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Het antwoord daarop is volgens hem dat politici vertrouwenwekkend moeten zijn. Dan zijn ze „geen regenten en ook geen volkvolgers, maar leiders die luisteren en daarna hun eigen verantwoordelijkheid nemen“, aldus Nicolaï. Naar zijn mening moeten bestuurders en politici daarom duidelijker aangeven wat mensen wel en vooral ook niet van hen kunnen verwachten. Burgers krijgen dan het besef dat ze niet alle problemen op het bordje van de politiek kunnen leggen. Dat dit soort leiderschap kan leiden tot een grotere afstand tussen politiek en burger, is volgens de minister helemaal niet erg.

4.2 Nicolai: 'Kloof politiek en burger mag groter'

Artikel op 24 januari 2006 op website Elsevier naar aanleiding van debat in Tweede Kamer.

Politici die denken dichter bij de burger te komen 'door bijvoorbeeld op een skateboard te gaan staan', bereiken daarmee juist het tegenovergestelde. Dat zei Nicolaï (Bestuurlijke Vernieuwing) vandaag tijdens de behandeling van de begroting van het ministerie van Binnenlandse Zaken in de Tweede Kamer.

Valse beloftes

Nicolaï erkent dat er een probleem is tussen overheid en burgers, maar dat betekent volgens de minister niet dat er een kloof zou zijn tussen hen. Eerder is er een vertrouwensprobleem: het vertrouwen van de burger in de politiek daalt nog steeds. Dat is gedeeltelijk de schuld van de politiek, vindt Nicolaï: er gaapt namelijk wel een kloof tussen wat politici beloven en wat zij realiseren. Door de valse beloftes creëert de politiek haar eigen ontevreden burgers, vindt de VVD-bewindsman.

Onderuit

Ook sneerde Nicolaï nog naar premier Jan Peter Balkenende (CDA): 'Wellicht werkt het wel averechts als politici denken dichter bij de burger te komen door op een skateboard te gaan staan, helemaal als ze daar voor het oog van de camera vanaf vallen'. In mei ging minister-president Balkenende pijnlijk onderuit in een poging op een skateboard te staan. Politici moeten leiders zijn, die luisteren en hun verantwoordelijkheid nemen, aldus Nicolaï. Ook moeten ze duidelijker aangeven wat ze wel en niet kunnen oplossen voor de burger. Dat de afstand tussen burger en politiek hierdoor toeneemt, vindt Nicolaï helemaal niet erg.

4.3 'Nicolaï zet de vrijheid van meningsuiting bovenaan'

Artikel in Trouw op 25 januari naar aanleiding van debat in Groningen.

Het ene grondrecht gaat niet boven het andere, schreef het kabinet in 2004. Maar minister Nicolaï (VVD) zet de vrijheid van meningsuiting bovenaan. De uitingsvrijheid van de één kan botsen met de vrijheid van godsdienst van de ander. En diens vrijheid kan dan weer conflicteren met het recht van een derde niet te worden gediscrimineerd.

Het debat over de verhouding tussen deze grondrechten won aan hevigheid onder invloed van de aanslagen van 11 september 2001 in New York en Washington en het militaire ingrijpen - onder leiding van de Verenigde Staten - in Afghanistan en Irak.

Het speelt niet alleen in Nederland. Nog geen jaar geleden ontstond opwinding naar aanleiding van de publicatie in Denemarken van een aantal spotprenten over de profeet Mohammed.

Op verzoek van de Kamer ging het kabinet in een brief in op de botsing van grondrechten die zich daarbij voordeed. In die brief viel het kabinet terug op de in mei 2004 uitgebrachte nota 'Grondrechten in een pluriforme samenleving'. De grondrechten kennen geen rangorde, was de conclusie. Welk grondrecht voorrang krijgt, moet bij iedere botsing opnieuw worden bepaald, in laatste instantie door de rechter. Een meerderheid van de Kamer nam die zienswijze over. Nicolaï was toen nog staatssecretaris voor Europese zaken. Sinds juli gaat hij als minister voor bestuurlijke vernieuwing over de grondrechten. Hij ziet wel degelijk een rangorde, maakte hij deze week duidelijk in een toespraak in Groningen.

"In ons land is vrije meningsuiting de waarborg van andere vrijheden", aldus de minister. "In die zin beschouw ik onze uitingsvrijheid als de eerste aller grondrechten, die in een democratie voorafgaat aan bijvoorbeeld de vrijheid van religie." Volgens Nicolaï gaat de uitingsvrijheid zeker op in de kunsten. "Dat een kruisiging van Madonna of het afhakken van het hoofd van de profeet Mohammed in een opera leidt tot gekwetste gevoelens bij bepaalde groepen moeten we voor lief nemen. (...) De Grondwet is er niet alleen voor meningen die gunstig worden ontvangen of van goede smaak getuigen, maar juist ook voor ideeën die kunnen schokken, beroering brengen, onthutsen.

Als we onszelf van tevoren al beperkingen opleggen, raken we aan iets wezenlijkers. Het is de bijl aan de wortel van een vrije democratie." Nicolaï kiest hiermee een ander standpunt dan het (inmiddels demissionaire) kabinet, en dan zijn partij. De VVD zet het non-discriminatieartikel bovenaan. Nicolaï zit op dezelfde lijn als wijlen LPF-voorman Pim Fortuyn.

Ook die vond vrijheid van meningsuiting belangrijker dan non-discriminatie. Een verschil is er wel. Nicolaï kan het zeggen zonder de golf van verontwaardiging die Fortuyn moest incasseren.

4.4 'Moraal gaat voor religie'

Artikel op 29 januari in het Reformatorisch Dagblad naar aanleiding van debat Teldersstichting over godsdienstvrijheid

ARNHEM - Van de meeste VVD'ers mag het grondwetsartikel over de vrijheid van godsdienst meteen verdwijnen. Maar een voorstel om het artikel te schrappen, komt er niet. Artikel in het Reformatorisch Dagblad van 29 januari 2006.

De prof. mr. B. M. Teldersstichting, het wetenschappelijk instituut van de VVD, organiseerde zaterdag een debat over de noodzaak en de reikwijdte van de vrijheid van godsdienst. Dat gebeurde tijdens een deelsessie op de algemene ledenvergadering van de VVD, die plaats had in sportcentrum Papendal bij Arnhem.

Het is de Teldersstichting een doorn in het oog dat de vrijheid van godsdienst een aparte plaats in de grondwet heeft. Daardoor genieten godsdiensten meer bescherming dan niet-religieuze opvattingen, zo is de gedachte. De rechter heeft bijvoorbeeld verschillende keren kritische opmerkingen over homoseksualiteit niet veroordeeld omdat ze waren gebaseerd op een religieuze overtuiging.

Zaterdag zei de voorzitter van de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte, Wagenaars, dat de Grondwet „modern, seculier en rationeel moet zijn en religie op geen enkele manier mag bevoordelen of benadelen. Kerken zijn voor mij hetzelfde als hengelsportverenigingen.”

Wiebinga, oud-VVD-Kamerlid en nu lid van de Raad van State, liet een iets ander geluid horen. Volgens hem is de tegenstelling niet liberalisme-religie, maar liberalisme-fundamentalisme. Hij wees erop dat de godsdienstvrijheid het oudste Nederlandse grondrecht is. Zij werd in 1579 vastgelegd in de Unie van Utrecht. Overigens zou hij er geen bezwaar tegen hebben als het artikel zou verdwijnen.

Minister Nicolaï van Koninkrijksrelaties noemde de vrijheid van meningsuiting „het hoogste grondrecht.” Vorige week stelde de bewindsman tijdens een lezing in Groningen hetzelfde. Daarover stelde de SGP schriftelijke vragen. Dat vindt de Nicolaï niet erg: „Het geeft vertrouwen dat je als liberaal op het juiste spoor zit.”

Vanuit de zaal gaf VVD-Eerste Kamerlid Dupuis een filosofisch argument waarom de belijdenisvrijheid best uit de Grondwet mag verdwijnen. „Plato stelde na een intensieve discussie dat de moraal er eerder was dan de godsdienst. Daarom moeten in een democratische rechtsstaat alle godsdiensten onder een morele toets vallen.”

Maar een voorstel vanuit de VVD om het grondwetsartikel te schrappen, komt er niet. De nieuwe woordvoerder voor grondrechtzaken in de Tweede Kamer, Griffith, kreeg het laatste woord tijdens het debat: „Ik ben tegen het schrappen. De Grondwet is de Bijbel voor onze staatsinrichting. De betekenis van de klassieke en de sociale grondrechten is groot. Het gaat om rechten die we hebben bevochten. Laten we houden wat we hebben.”

4.5. 'Geen gemeentelijke herindeling'

Radio-interview en klein nieuwsstukje met Remkes op Omroep Brabant op 1 februari naar aanleiding van het debat in Den Bosch.

DEN BOSCH - De kleinere Brabantse gemeenten hoeven niet te vrezen voor een gemeentelijke herindeling.

Dat zei minister Remkes van Binnenlandse Zaken woensdag bij een debat over bestuurlijke vernieuwing in Den Bosch.

Eerder zei Remkes nog het tegenovergestelde. Maar de Brabantse herindeling van tien jaar geleden heeft volgens hem goed uitgepakt.

4.6. 'Politici zorgen vooral zelf voor incidenten in de media'

Artikel in de Leeuwarder Courant op 6 februari naar aanleiding van het debat over dramademocratie.

LEEWARDEN - Politici zorgen vooral zelf voor veel drama in de politiek. Ze moeten de hand in eigen boezem steken en niet de schuld geven aan de pers. Die mening had maandagavond in zaal Romein in Leeuwarden de overhand bij een debat met minister Johan Remkes van Binnenlandse Zaken over het spel tussen pers en politiek.

Remkes vergeleek het spel met een kickboksvedstrijd. Politiek en media vechten met elkaar en het publiek mag punten uitdelen. Volgens Remkes hebben de media spektakel nodig om te verkopen en willen politici zoveel mogelijk publiciteit om stemmen te winnen. „Ze zijn elkaars gevangene.” De voortdurende stroom incidenten is schadelijk voor het imago van de politiek, aldus de minister.

Het debat van maandagavond was een onderdeel van de reeks 'De staat van onze democratie', waarbij over knelpunten in het staatsbestel gesproken wordt. Wat betreft de rol van de pers leek het publiek zich nauwelijks zorgen te maken. Een beetje drama hoort erbij, vonden de meeste sprekers. „De burger heeft drama nodig, om de complexe werkelijkheid te begrijpen”, zei iemand. Slechts één dame vond dat de politiek 'saai' moest zijn.

5 Rondje langs de deskundigen

Verslag van een rondgang langs experts over de uitdagingen van onze democratie door Jan Schrijver

5.1 Inleiding

In de afgelopen weken heeft Binnenlandse Zaken op verschillende manieren de discussie gevoerd over de vraag welke kwesties op dit moment serieus aandacht behoeven als het gaat om onze democratie. We zijn die discussie ingegaan met als startpunt een assessment (rapport de Staat van onze Democratie volgens de ijkpunten van IDEA) en acht mogelijke zorgpunten¹. In De Staat van Onze Democratie is weliswaar ook vastgesteld dat op de meeste punten de democratische rechtsstaat in Nederland blaakt van gezondheid, maar niettemin heeft het ministerie de vinger gelegd op problemen en bedreigingen. Wat kunnen we aan het eind van de discussie zeggen over de urgentie, samenhang en relevantie van deze kwesties? Hiertoe putten we behalve uit de debatten in zaaltjes in het hele land en op het Internet, ook uit de literatuur en uit gesprekken met een aantal deskundigen, die onlangs hebben gepubliceerd over democratie. Uitputtendheid bij de keuze van gesprekspartners kan niet worden gegarandeerd. De navolgende beschouwing doet geen chronologisch verslag van deze gesprekken, maar verwerkt de gemaakte opmerkingen thematisch bij de verschillende kwesties.

¹ Het betreft:

- a. *Sociale Cohesie en integratie van 'nieuwe' Nederlanders*
Aan de basis van een democratie staat een gemeenschappelijke identiteit, waar Nederland moeite mee heeft
- b. *Vrije politieke meningsuiting op de tocht?*
Denk aan incidenten waarin getracht is de vrije meningsuiting door (dreiging van) geweld te belemmeren.
- c. *en rol van politieke partijen onzeker*
Vooral de grote politieke partijen verliezen hun wortels in de samenleving.
- d. *Verplaatsing van de politiek: Zelfstandige bestuursorganen, publieke ambtsdragers en informele verbanden niet onderhevig aan democratische controle*
Op veel nieuwe bestuursvormen heeft het gangbare model van onze representatieve democratie weinig vat. Daarnaast is een aantal ambten in ons land in beperkte mate democratisch gelegitimeerd en in beperkte mate onderhevig aan democratische controle.
- e. *Bestuurlijke drukte*
Er lijkt bijna een teveel aan democratie te zijn gelet op het aantal bestuurders en volksvertegenwoordigers dat zich op dezelfde onderwerpen wil profileren.
- f. *Dramademocratie en beleidsaccumulatie*
Incidentenpolitiek, in combinatie met een sterke wederzijdse afhankelijkheid van politiek en media leidt tot verkrampte reacties en overmaat aan regels en beleid.
- g. *Inpassing van Europese besluitvorming in de Nederlandse democratie*
Het democratisch tekort in Europa heeft vele kanten en werkt door binnen Nederland. Nederlandse politiek bemoeit zich te weinig met de Europese beleidsvoorbereiding.
- h. *Afnemend vertrouwen in politici*
Daarnaast lijkt er de laatste jaren sprake te zijn van een afnemend vertrouwen van burgers in politici.

5.2. Vooraf: over het rapport en de typering van de geselecteerde onderwerpen

De kwesties bewegen zich niet allemaal op hetzelfde niveau. Niveau van abstractie en niveau van beschouwing lopen nogal uiteen. Dat geldt ook voor de literatuur. De één denkt vooral aan instituties, de ander aan de democratie als way of life. We kunnen de acht kwesties ordenen in verschillende categorieën met verschillende diepgang, bijvoorbeeld als volgt:

- **Samenleving:** a) cohesie, b). vrije meningsuiting, h) afnemend vertrouwen
- **Politiek proces:** c) politieke partijen, f) dramademocratie
- **Bestuur:** e) bestuurlijke drukte; g) inpassing Europese besluitvorming
- **Buiten deze ordening:** d) verplaatsing van de politiek. Verderop zullen we zien dat deze kwestie niet alleen als probleem, maar vooral als kans gezien kan worden: de dynamische mechanismen van zelforganisatie onttrekken zich goeddeels aan sturing en ordelijke besluitvorming, maar bij voorkeur zouden die typische overheidstools kunnen aansluiten bij de dynamiek van de samenleving.

De een projecteert een ideale toekomst, de ander signaleert problemen in het hier en nu. Sommige kwesties zoals verplaatsing van de politiek en zelfs Europese besluitvorming, lijken veeleer de definitie van het begrip democratie te raken.

Als we ten slotte een bepaalde kwestie benoemen, hebben we vaak nog niet meteen de concrete harde gegevens te pakken, waarin die kwestie zich in de werkelijkheid manifesteert. Dat geldt bijvoorbeeld labels als mediocratie en sociale cohesie. Wat voor feitelijke omstandigheden gaan daar nu achter schuil? Misschien wel zoets als *punt b*) het aantal keren dat de vrijheid van meningsuiting wordt bedreigd omdat mensen zich niet aan de spelregels houden over de begrenzing daarvan, namelijk dat we daar een onafhankelijke rechter voor hebben.

Kees Schuyt merkte op dat veel van de gegevens in De Staat van Onze Democratie niet meer behelzen dan meningen of uitkomsten van peilingen. We zouden soms nog op zoek moeten naar een feitelijke grondslag voor veel van onze stellingen, bijvoorbeeld bij *punt a*) de mate van herkenbare uitsluiting in werk en school naast geuite meningen en gevoelens.

5.3. Commentaren per onderwerp

5.3.1. Democratie in de samenleving

a Sociale Cohesie en integratie van 'nieuwe' Nederlanders

Volgens Mark Bovens is de grootste bedreiging op dit moment niet de afscheiding van allochtonen, die aardig in de bestaande organen worden geïncorporeerd, maar van laagopgeleiden ("diplomademocratie").

Hij vindt dat allochtonen zich boven verwachting inpassen in onze representatieve democratie. Zorgelijker vindt hij een andere tweedeling, omdat de laagopgeleiden bijna geheel verdreven zijn. Op termijn is dit een gevaar dat tot erupties kan leiden zoals bij Fortuyn en bij EU-referendum. De gediplomeerde elite verliest het zicht op bepaalde agendapunten. Eén daarvan kan overigens wel degelijk betrekking hebben op de integratie van immigranten.

Jos de Beus en anderen wijten de grootste problemen overigens wel degelijk aan de gevolgen van globalisering (waaronder Europa, punt g). Hij vindt dit punt urgent en belangrijk. Hij lijkt Bovens overigens te volgen door het probleem niet bij voorbaat in tekortschieten van de nieuwkomers te zoeken zoals de stelling suggereert. De verbindingen van de elite met het volk (de straat) zijn losgeraakt. Internationalisering is volgens De Beus de achtergrond voor deze crisis die door desintegratie de democratie zelf bedreigt. Hij pleit voor een nationaal identiteitsoffensief (canon, preambule, etc). Deze stelling wordt met zoveel woorden ontkend door Herman van Gunsteren. Je moet niet streven naar gemeenschappelijke waarden en nationale identiteit. Dat brengt grote risico's mee voor de verscheidenheid die van belang is voor een democratie en voor het ontstaan van wij-zijgevoelens met kans op uitsluitingseffecten. In plaats hiervan bepleit hij de oefening van waarden als tolerantie, relativisme. Evelien Tonkens hoopt blijkens een stuk in de NRC zelfs op een beschavingsoffensief met zelfspot als hoogste doel (hoger dan de vrijblijvende ironie, de verbeterde zelfkritiek en het bittere cynisme).

Paul Frissen sluit zich hierbij in grote lijnen aan.

Kees Schuyt legt in zijn publicaties ook veel nadruk op tolerantie, maar wil de onderliggende kwestie niet wegwuiven. Die moet je echter veel beter preciseren, wat is de relatie met werkloosheid, discriminatie, criminaliteit, opvoeding en cultuur? Bieden we wel goede identificatiemogelijkheden naast McWorld en McJihad. Evenals Van Gunsteren noemt Schuyt democratie als potentiële motor voor identificatie (dit idee heeft minister Remkes verwerkt in zijn 'droom over democratie' tijdens het Festival der Bestuurskunde). We komen nu over de grens van punt a terecht bij een eigenstandig aandachtspunt. Frank Hendriks en anderen menen dat aan burgerschapscompetenties aandacht moet worden geschonken, de 'burgercultuur moet gerevitaliseerd worden', politici moeten burgers meer aanspreken op hun rol in de democratie, en hun verantwoordelijkheden. De rol van de overheid hierin moet vooral voorwaardenscheppend zijn (niet sturend), en ook voorbeeldscheppend. Maar ook andere leidende actoren moeten hierin een rol nemen.

Wel moet de overheid meer doen aan democratieonderwijs; volgens Hendriks is het belachelijk dat hieraan in het hele onderwijstraject nauwelijks aandacht wordt besteed. Micha de Winter hebben we speciaal over het onderwerp democratie-opvoeding gesproken. Dat gaat verder dan kennis staatskunde, maar begint met houding. Democratie is verbindingen maken. Dat moeten we leren (o.m. op school; begin met spelregels voor onderling gedrag, Schoolgrondwet). Als het gaat om een leidende voorbeeldscheppende functie zegt De Winter: “Schakel de burgemeesters in als rolmodel voor de democratie.”

b. Vrije politieke meningsuiting op de tocht?

In teveel incidenten is getracht is de vrije meningsuiting door (dreiging van) geweld te belemmeren.

Hier geeft Van Gunsteren wel tekenen van (h)erkenning evenals Paul Frissen die op dit punt aan politici wat meer vrijheid wil toekennen dan aan anderen: hen past wijze zelfbeperking. Schuyt vindt dit eigenlijk tot nader order geen echt zwaar punt. Hoe hard zijn bedreigingen nu echt? Waarom gaat men niet via de rechter? We hebben hier een prima juridische toets voor. Mark Bovens sluit zich hierbij aan. Krachtig handhaven van deze norm, die op zich niet omstreden is, lijkt het parool. Dit issue vraagt vooral krachtige handhaving, geen nieuw beleid. Wellicht is vooral ook de aard van de nieuwe media (narrowcast internet dat de mogelijkheid biedt zich te verschuilen en te schieten) debet aan de excessen op dit terrein.

h. Afnemend vertrouwen in politici

Blijkens onderzoek keert de Nederlandse burger zijn rug naar de politiek en politici toe. Meer dan naar andere instituties

Paul Dekker vindt dat de vragen naar vertrouwen in de gangbare questionnaires te simpel. Je weet niet wat mensen met vertrouwen bedoelen en je kunt aan een tegenvallende enquêtescore dus ook geen conclusies verbinden. Uit het negatieve antwoord op een enkele vraag weet je niet om welk aspect van vertrouwen het gaat (gebrek aan integriteit of overtuigingskracht, incompetentie?) en je weet zelfs niet of het wel om vertrouwen gaat. Misschien is het antwoord wel een uiting van 'gewone' ontevredenheid over het gevoerde beleid of een uiting van een algemener gevoel van onbehagen. Minister Nicolai poneert zelfs een omgekeerd evenredige relatie tussen algemeen welbevinden van individuele burgers en vertrouwen in de politiek. Als men de politiek echt nodig heeft omdat er grote problemen zijn, schaart het volk zich weer aaneen in politieke kampen, als er weinig aan de hand is, kan men zich overgeven aan het gezelschapsspel op de politiek schimpen.

Er is bovendien in Nederland geen sprake van structureel te laag niveau van politieke interesse, tevredenheid, zelfvertrouwen of wat men verder ook maar zou willen meten. Mark Bovens sluit zich hierbij aan. Hij verwacht dat scores zich weer zullen herstellen nu het beter gaat en het kabinet een minder ideologische koers vaart. Daar houden mensen niet van.

Frank Hendriks denkt wel degelijk dat er meer aan de hand is (zie discussie Bestuurskunde 2006/4). Nederland als consensusdemocratie is erg vertrouwengevoelig, vertrouwen is belangrijk zowel tussen bestuurlijke partners en burger, als ook tussen bestuur en belangenorganisaties en ketenpartners. Het klagen hierover wordt steeds luider; waar het voorheen vooral beroepsklagers en activisten waren die zich niet gehoord achtten, nu klinkt het verwijt van bestuurlijk autisme ook steeds meer in media. Nederland beweegt volgens Hendriks (sociaal-cultureel) weg van de consensusdemocratie, maar is institutioneel in de consensusdemocratie nog steeds sterk geworteld, dat kan problemen opleveren.

Bovens meent tot overtuigend tegenbewijs wordt aangedragen dat de veronderstelde, tijdelijk opgespeelde vertrouwens kloof niet echt duurzaam een bedreiging vormt. Is er dan ook geen tekort aan mede-eigenaarschap, te veel onverschilligheid? Dat is echter een algemeen maatschappelijk verschijnsel, aldus Kees Schuyt. Vertrouwen in politici is op zichzelf geen issue. Ook SCP gaat zijns inziens te veel af op opinie-onderzoek. Kijk naar gedrag: we meten gewoon 80 procent opkomst bij de Tweedekamerverkiezingen.

Paul Frissen meent dat politici de taak hebben de burgers vaker tegen te spreken in hun roep om leniging van alle risico's en tekortkomingen in het bestaan.

De kwestie van vertrouwen van burgers in de politiek is in alle toonaarden aan de orde geweest. Wat daarvan zij, het punt blijft wel degelijk overeind als we het vertalen in de behoefte aan “vertrouwenwekkende politici”, een bepaald type leiderschap. Hierop hameren ook Engelse experts als Beetham en Stoker. Politici hebben het te wijten aan hun eigen gedrag!

5.3.2. Politiek proces

c. Representatie, Rol van politieke partijen onzeker

Vooraf de grote politieke partijen verliezen hun wortels in de samenleving.

Klaartje Peters kan hierin geen serieus probleem voor de democratie ontdekken: zijn zwevende kiezers of gematigde partijen minder waard? Integendeel wellicht. Een andere kwestie is dat representatie moeilijker is geworden, althans moet worden gerelativeerd ten opzichte van de nog vaak gepretendeerde “afspiegeling van in ons land aanwezige geestelijke stromingen” Maar die relativering komt vanzelf wel. Paul Frissen gelooft niet dat dit misverstand gemakkelijk uit de wereld te helpen is, maar dat zou wel moeten: democratie is geen optelsom van standputen en wensen, maar een opdracht tot zelfverwerkelijking van burgerschap. Het bestaan van Rousseaus’ volkswil moet consequent worden ontkend.

Politiek primaat, zou volgens de beschouwing van René Focqué over Montesquieu liever “primaat van het politieke” moeten worden.

Jos de Beus bepleit dat de oude partijen weer volkspartijen worden. Verbindingen maken! Nu is politiek teveel een speeltje voor de elite en dat gaat ons opbreken. Maar heeft de Staat hier een rol? Toch wel, maar voorzichtig. Kees Schuyt trekt de trend van leegloop van politieke partijen sinds 1970 verder door naar 1945-1965. Dan is het probleem nog veel erger. Toen hadden politieke partijen een veel bredere functie (educatie, recreatie, gezelligheid). Voortschrijdende functiespecialisatie laat de politieke partijen achter met te smalle basis voor binding. Dit bedreigt de legitimiteit van ambtsdragers. ‘Wethouders’ van buiten de raad halen is een mogelijke oplossingsrichting, ook voor het centraal bestuur. Mark Bovens vindt de functieutholling van politieke partijen ernstig, maar onvermijdelijk. Niet goed is te voorkomen dat verkiezingen minder betekenis krijgen na de ontworteling van politieke partijen van hun maatschappelijke basis. Het wordt steeds meer een tombola met alle gevolgen van dien.

Flankerend beleid is wel nodig, ondermeer reguleren van campagnefinanciering (Nederland vormt nog een uitzondering temidden van ons omringende landen als het gaat om grote schandalen op dit punt. Volgens Roel in 't Veld bestaat er een toenemende discrepantie tussen de pretentie van politieke partijen om mandaathouder te zijn voor het bezit van de staatssoevereiniteit en de werkelijkheids-waarde van algemene representatie vanuit een centraal punt, waarop die claim is gebaseerd. Hij pleit, overigens als enige in deze rondgang, voor een geleidelijke overgang naar vormen van directe en deliberatieve democratie, met enkele uitzonderingen zoals het geweldsmonopolie.

f. Dramademocratie en beleidsaccumulatie

Incidentenpolitiek, in combinatie met een sterke wederzijdse afhankelijkheid van politiek en media leidt tot verkrampde reacties en overmaat aan regels en beleid. Roel in 't Veld herkent dit met enthousiasme als een van zijn eigen stellingen. Paul Frissen signaleert een tragische fout bij deregulering, waar tegelijkertijd ongewenste effecten van regelvermindering worden gerepareerd. Een verwant punt is het bestaan van de risicosamenleving. Klaartje Peters ziet het verband niet goed tussen drama en regeldruk. Het laatste is een probleem apart.

Media zijn volgens Jos de Beus wel degelijk een collectief goed in ons democratisch bestel, evenals politieke partijen. Populisme neigt naar democratiekritiek, de angst hiervoor bij de elite vertaalt zich ook weer antidemocratisch (vrees voor mob-rule). Schuyt stelt: het achterliggend punt is instabiliteit, toeschouwersdemocratie (cf ook punt c): gevoeligheid voor primaire kritiek, jojo-gedrag, oppervlakkigheid. Met de verhouding tussen politieke partijen, pers en populisme raken we een cluster serieuze onderling verweven problemen. Hendriks zou deze twee thema's (punt c en f) met punt h in één cluster willen verbinden.

De vicieuze cirkel die ontstaat door oppervlakkige bindingen van politieke catch-all-partijen en hijgerige boodschappen van gecommmercialiseerde media, door afrekencultuur en risicomijdend gedrag in de ambtelijke organisaties, door daarop volgende regelzucht en bureaucratie leidt uiteindelijk tot een extra averechts effect, namelijk dat steeds minder geschikte mensen zich aangetrokken voelen tot de publieke zaak en zich beschikbaar willen stellen voor de politiek (minister Remkes benadrukt dit effect), waardoor de vicieuze cirkel verder wordt aangedreven.

De valkuil van simpele oplossingen en de verleiding van politieke gemakzucht hebben ook ernstige gevolgen voor de effectiviteit van bestuur en voor cohesie in de samenleving. Het bestuur kan bij lange na niet de gestelde verwachtingen waarmaken en verzandt in een onproductieve bureaucratie met een bijbehorende afschuifcultuur. De samenleving wordt bovendien uit elkaar gespeeld, omdat de gemakkelijke oplossingen meestal gevonden worden in uitsluitings- en zondebokmechanismen (populisme). Uiteindelijk kan de democratie aan louter incompetentie en ongelooftwaardigheid ten prooi vallen. Het is nog niet zo ver, maar we hebben dat gevaarlijke mechanisme in de jaren 30 van de 20e eeuw eerder gezien.

5.3.3. Bestuur

e. Bestuurlijke drukte

Er lijkt bijna een teveel aan democratie te zijn gelet op het aantal bestuurders en volksvertegenwoordigers dat zich op dezelfde onderwerpen wil profileren.

Herman van Gunsteren verwijst naar de behoefte aan Selectie, schakelstations waar Variëteit kan worden samengebracht en omgezet in besluiten. Of van dat laatste ook teveel van het goede kan zijn? Klaartje Peters illustreert in haar boek over de provincies van wel.

Paul Frissen vreest van al die kleine politici toch middelmatige besluiten. Hij vindt het streven naar bestuurskracht tegenstrijdig (punt d, f). Hij acht decentralisatie naar lokaal bestuur geen oplossing. Daar heersen vaak grote maakbaarheidspretenties van de politiek (tot achter de voordeur).

Schuyt vindt dit een modieus thema, het zal niet beklijven. Op de achtergrond zit onze poldercultuur; Hij merkt nog wel op dat de kwaliteit van het openbaar bestuur een zinniger aandachtspunt zou zijn voor de democratie, een aspect dat nu in het rijtje ontbreekt. Hierbij zou Klaartje Peters dan ook het 'bureaucratisch beheersmatig managementdenken' ondergebracht willen zien, dat volgens haar een zinniger invalshoek voor de regelzucht vormt dan de dramademocratie waarmee het nu (punt f) in verband gebracht wordt.

Als we mogen afgaan op het aantal keren dat de discussie erover ging, zou voorzichtig kunnen worden vastgesteld dat de Bestuurlijke Drukke (punt e) niet direct als een bedreiging voor onze democratie wordt gezien.

De relaties tussen economisch disfunctioneren en bestuurlijke drukte, zoals die gelegd wordt door ondermeer de commissie Kok is volgens Hendriks nooit echt aangetoond. Wat mooi naar voren komt in het boek van Frank Hendriks, is dat dit een onverbreekelijke keerzijde vormt van het type democratie dat in Nederland nu eenmaal sterk is ontwikkeld, de consensusdemocratie. We moeten wel alert zijn op deze complementaire zwakte van stroperigheid en besluiteloosheid, maar niet het kind met het badwater weggooien. Hendriks onderscheidt naast de consensusdemocratie nog drie andere hoofdvormen, namelijk Penduledemocratie, Kiezersdemocratie en Participatiedemocratie, die passen in de volgende matrix:

	<i>Aggregatief (neuzen tellen)</i>	<i>Integratief (het eens worden)</i>
<i>indirect</i>	Penduledemocratie (meerderheidssystemen)	Consensusdemocratie (pacificatie tussen elites)
<i>direct</i>	Kiezersdemocratie (referenda etc.)	Participatiedemocratie (inspraak, deliberatie)

Als ideaaltypische scenario's bestaan de vier modellen in rudimentaire vorm naast elkaar en vullen zij elkaar aan; Hendriks stelt dat er intelligente combinaties mogelijk en zichtbaar zijn en legt verbanden met de ontwikkeling van de samenleving naar meer individualisering. De kunst is het repertoire van de democratie te laten aanpassen aan die maatschappelijke ontwikkelingen. Incrementeel dus, maar wel met aandacht en kennis van zaken. Geen van de respondenten bepleitte drastische staatkundige aanpassingen, bijvoorbeeld de introductie van een Angelsaksisch model van meerderheidsvorming.

g. Inpassing van Europese besluitvorming in de Nederlandse democratie

Het democratisch tekort in Europa heeft vele kanten en werkt door binnen Nederland. Nederlandse politiek bemoeit zich te weinig met de Europese beleidsvoorbereiding

Dit onderwerp wordt wel herkend, zij het dat de oplossing op papier er al is; die hoeft alleen te worden ingevoerd. Ook Mark Bovens ziet legitimiteitsverlies van Europa als een van de hoofdkwesties, maar oplossingen zijn wel voorhanden, hetzij volgens het model van de Nationale Conventie, hetzij federatief via Europese Parlement. In feite gaat de democratische versterking van het EP onverminderd door. Paul Frissen daarentegen: Europa moet niet de Staat nabootsen (leger, buitenlandse politiek) maar experimenteren met alternatief, juist niet statelijk arrangement. Volgens Frank Hendriks is het grootste probleem is eigenlijk het ontbreken van een Europese publieke discussieruimte. Waar zijn de Europese media voor Europees debat?

Kees Schuyt zou de kwestie anders formuleren, niet zozeer NL besluitvorming over EU-dossiers. Hij verwijst naar het verschijnsel multipiele identiteit (Fries, Amsterdammer, Nederlander, Europeaan, Marokkaan, religie). In die zin is er verband met punt a. Jos de Beus ziet de ontwikkeling van de EU als een van de elementen waar democratie knelt, omdat deze ontwikkeling niet bij de 'demos' past. Eveneens een meer sociologische redenering, zij het met tegengestelde teneur.

5.3.4. Verplaatsing van democratie naar samenleving: probleem of kans?

d. Verplaatsing van de politiek: Zelfstandige bestuursorganen, publieke ambtsdragers en informele verbanden niet onderhevig aan democratische controle

Op veel nieuwe bestuursvormen heeft het gangbare model van onze representatieve democratie weinig vat. Daarnaast is een aantal ambten in ons land weinig democratisch gelegitimeerd en gecontroleerd.

Roel in 't Veld verwerpt de stelling voorzover die betrekking heeft op zelfstandige controle. Hij proeft er een te beperkte opvatting van democratische controle in, als zou die louter verticaal via een hiërarchische relatie met de volksvertegenwoordiging kunnen verlopen. Horizontale verantwoordingsrelaties met stakeholders en klanten zijn echter

wel zo effectief. Ook Paul Frissen is op zoek naar nieuwe checks en balances na privatiseren en verzelfstandigen: who regulates the regulators. Politieke partijen moeten volgens hem wegblijven uit (benoemingen bij) verzelfstandigde organen. Mark Bovens is ook op zoek naar regulators bij een andere variant, de associatieve of netwerkdemocratie. Dat de representatieve democratie hier weinig vat op heeft is logisch, maar risico is dat we een jungle krijgen met het recht van de sterkste. Een suggestie van Bovens is bijvoorbeeld de functie van amicus populi of volkscommissaris, die bij vormen van netwerkbestuur (associatieve democratie) ertegen moet waken dat het recht van de sterkste zegeviert ten koste van zwakke en niet-gerepresenteerde belangen. Herman van Gunsteren en Geert Teisman zijn optimistischer over de dynamische en zelforganiserende kwaliteit van de samenleving. Vrij baan hiervoor past bij het genereren van diversiteit, al bepleit Van Gunsteren ook indirecte sturing en controle door de overheid.

Verschillende reacties van innovatieprotagonisten vinden het rapport te somber: wees blij met de overrompelende veelheid van burgerinitiatieven en netwerkkarrangementen! Frank Hendriks en anderen zien onder punt d problemen in management van verwachtingen. Als de kwestie van verplaatsing van politiek ter sprake komt lijken verschillende vormen op een hoop te worden gegooid, variërend van interactieve beleidsvorming tot netwerkbestuur en de verzelfstandiging van uitvoeringsorganisaties. Naast de bovenvermelde indeling van Hendriks in vier vormen zijn er ook alternatieve indelingen:

Uit v.d.Heijden & Schrijver "Representatief en participatief": WRR-rapport Democratische vernieuwing, luxe of noodzaak?

<i>Overheid dominante beslissingcentrum</i>	<i>Indirect via representatie en organisatie</i> Parlementaire democratie WRR: Representatief	<i>Direct, burgers aan zet</i> Interactieve beleidsvorming Incl.referenda,burgerinitiatief WRR: Direct
<i>Meeste beslistmacht in de samenleving</i>	Deliberatieve democratie, Poldermodel, samenwerking WRR: Deliberatief	Zelfsturende verbanden, marktmodel + rechter WRR: Associatief

Ook deze vier modellen bestaan in rudimentaire vorm al naast elkaar en vullen elkaar aan. Door de gangbare beschouwing van democratie worden eigenlijk vooral bepaalde verschijnselen gedekt en andere over het hoofd gezien.

Het gaat volgens Teisman, Hajer e.a. nu bijna uitsluitend over het moment van formele besluitvorming waar meerderheden in politieke organen een beslissende rol spelen na een ordelijk gefaseerd proces van rationele besluitvorming. Als we ons blikveld echter verbreden tot de agendavorming, de voorbereiding en de uitvoering van dat beleid, komen veel meer actoren in het vizier. Besluitvorming is met deze brede focus beter te beschrijven als chaotisch en onvoorspelbaar. In de uitvoeringsfase herhaalt dit beeld zich, omdat de confrontatie met de 'echte' werkelijkheid steeds voor nieuwe verrassingen zorgt.

Het komt vaker voor dat de schaal en het object van samenwerking de gebiedsgrenzen van onze bestuurlijke organisatie te buiten gaan. Daardoor hebben burgers terecht het gevoel van vervreemding, terwijl de politici en bestuurders vrolijk de schijn blijven hooghouden dat zij (politiek primaat) alles onder controle hebben. Maar behalve vanuit het perspectief van de representatieve democratie met zorgelijke kanten kan men met een andere bril deze ontwikkeling ook op zichzelf als waardevol waarderen.

Hierbij past een wetenschappelijke reflectie op complexiteit. Hedendaagse samenlevingen zijn complexe systemen en complexe systemen zijn:

- o Niet lineair
- o Niet deterministisch
- o Niet centraal gestuurd
- o Niet mechanisch functionerend
- o Niet beheersbaar

Wat we zien is grilligheid en dat boezemt velen angst in. Maar de kunst is naast de zoektocht naar orde (eenheid en structuur) ook de kansen van chaos te benutten.

Door maximaal verbindingen te leggen, door zelfsturing een kans te geven, door toeval als leidend principe te aanvaarden. De uitdaging, volgens Teisman is naast de representatieve democratie een Hollands model van participatieve democratie te ontwikkelen.

Aldus is het volgens moderne inzichten interessant om de voorwaarden voor zelforganisatie centraal te stellen. In dat licht heeft de 'kwestie' *verplaatsing van de politiek (d)* dus een januskop. Als je het iets anders bekijkt en de processen breder neemt (vooral ook agendafase en uitvoeringswerkelijkheid erbij betrekken) is dit punt juist een kans voor de democratie. Dit zou echter ook afzonderlijke investering vergen, vooral in de vorm van visieontwikkeling en focusverbreding (hoe werkt het nu echt?) bij de genoemde kennisinfrastructuur. Het moet verder mogelijk zijn een actieprogramma te ontwerpen dat stelselmatig is gericht op ontwikkeling (empowerment) van de samenleving. Jos de Beus waarschuwt echter dat de governance- en netwerkbenadering meer passen bij 'de vorige oorlog'. Participatie en meervoudigheid (eliteproblemen) zijn geen antwoord op de huidige crisis van de democratie (volk), zoals hij die ziet (zie boven).

5.4 Literatuur:

- M.A.P. Bovens, *Diplomademocratie, Beleid en maatschappij*, 2007
- R. Foqué. *De actualiteit van Montesquieu's constitutionalisme*, Parijs, 2006
- H. van Gunsteren, *Vertrouwen in Democratie, over principes van zelforganisatie*, Amsterdam, 2006
- M.A. Hajer, J. Grin, W. Versteeg (red), *Meervoudige Democratie*, Amsterdam, 2006;
- G.M.A. v.d. Heijden en J.F.Schrijver, *Representatief en Participatief*, Delft, 2002
- F. Hendriks, *Vitale Democratie*, Amsterdam, 2006
- K. Schuyt, *Steunberen van de samenleving*, Utrecht, 2006
- K. Schuyt, *Democratische Deugden*, Leiden, 2006
- G. Stoker, *Why politics matters, making democracy work*, Basingstoke/New York, 2006;
- G. Teisman, *Besluitvorming in het postpoldertijdperk, uitdagingen in complexe samenlevingen*, 2006
- R.J. in 't Veld, *Verlevendiging van de democratie, in het bijzonder door het afschaffen van algemene representatie*, in: *Democratische vergezichten*, RoB, Den Haag, 2004
- M. de Winter, R. Janssens, T. Schillemans, (red), *Opvoeding in Democratie*, Amsterdam, 2006
- P.H.A. Frissen, *De Staat van verschil, een kritiek van de gelijkheid*, Amsterdam, van Gennip, 2007

6. Internetdiscussie op website Onze Democratie

Het forum op de website van Onze Democratie is per oktober 2006 van start gegaan. De site heeft per week een kleine duizend unieke bezoekers. Bijna driehonderd mensen hebben zich geregistreerd voor het forum, maar lang niet allen discussiëren mee. Dat de meeste bezoekers wel lezen maar niet actief bijdragen aan discussies, is een veelvoorkomend verschijnsel op websites.

In januari is een eerste samenvatting van de discussies op het forum verschenen op de site, waarop de ministers Nicolaï en Remkes een persoonlijke reactie hebben gegeven. Tussen oktober en begin januari zijn alle acht knelpunten uit het rapport 'De Staat van Onze Democratie' voorbijgekomen in de discussies op de website. Opvallend is dat er het meest over de onderwerpen vrijheid van meningsuiting en integratie wordt gediscussieerd. Zeker omdat ze het dichtst bij de actualiteit liggen. Meer dan bijvoorbeeld bestuurlijke drukte in ons land of hoe we het best Europa in de Nederlandse democratische processen kunnen inbedden. Nog steeds zijn de onderwerpen vrijheid van meningsuiting, godsdienstvrijheid en integratie de grootste discussiepunten op de site.

6.1 De discussies op het forum tussen oktober 2006 en begin januari 2007:

- **Vrijheid van meningsuiting** staat niet op de tocht, zo concluderen deelnemers aan het forum. Ook al wekt een aantal incidenten wel die schijn. Iedereen moet zijn mening kunnen geven. Dat betekent niet dat je elkaar voor rotte vis moet uitschelden. En dus hoeft je niet per se een olifantshuid te hebben, zoals Wouter Bos zei, om mee te doen aan het publieke debat. Wel wordt er soms met twee maten gemeten, stelt een bezoeker: "De paus of Koningin mag op de hak worden genomen, maar zodra dat met een bepaald geloof gebeurt, volgen er bedreigingen."
- Menige discussie over hele andere thema's eindigt in een discussie over hoe democratisch de islam is en hoe deze zich verhoudt tot onze rechtstaat. De islam staat dan ook centraal in de discussie over vrijheid van geloof. De vrijheid wordt op het forum als groot goed gezien in onze samenleving. Zolang het maar geen excuus wordt om je niet aan te passen aan de maatschappij. Je moet je wel aanpassen aan de heersende normen en waarden, zo wordt er gesteld. Dat betekent dus dat iemands hand weigeren beledigend kan zijn, zoals een islamitische docente onlangs op een school deed. 'Iedereen is gelijk dus de juf moet ook ons als gelijke behandelen en ons een hand geven', zo is een mening.

‘Liever een goede juf die geen hand geeft...’, relativeert een andere deelnemer met zes schoolgaande kinderen. ‘Wij als democraten mogen niet meegaan in de moslimapartheid.’ Imams mogen daarom geen afzondering preken, stellen verschillende bezoekers. In het kader van wel vrijheid van meningsuiting, maar respect voor anderen. Tegelijkertijd moeten ‘wij’ autochtone Nederlanders ophouden om zogenoemde allochtonen, buitenlanders, Marokkanen enz. als groep aan te spreken. “Zo kunnen de good guys & good girls ook nooit de eigen groep verlaten”, zo stelt een bezoeker. Het zich terugtrekken binnen de eigen groep wordt door meerdere deelnemers als negatieve ontwikkeling ervaren.

- Islam is niet per se onverenigbaar met onze rechtstaat, zo werd gesteld. De discussie hierover ging vooral over het niet over één kam scheren van alle moslims (en de héle islam) in ons land. “Geloof is in ons land, op dit moment, gelukkig iets privé en persoonlijks, en dat is de sleutel tot succesvol samenleven”, is gesteld. ‘Kerk en maatschappij’ horen gescheiden te blijven.
- In het kader van integratie is het feit dat veel allochtonen zich niet echt Nederlander voelen, niet echt een probleem voor onze democratie, aldus sommige bezoekers. “Wat Nederlanders bindt is niet een homogene etniciteit, religie of een gedeelde geschiedenis, maar onze liberale Grondwet en de pluriformiteit en de vrijheden waar die voor staat.’
- Over directe democratie wordt verschillend gedacht. Referenda zijn in ieder geval volgens de meeste bezoekers van de website niet d  oplossing om het vertrouwen tussen burger en politiek terug te krijgen. Wel wordt er gepleit voor directe verkiezingen, dus met gekozen burgemeester en geen coalitievorming meer na de verkiezingen. Maar daar is niet iedereen het mee eens.
- Actief burgerschap is iets dat scholieren moeten meekrijgen op school. De discussie ging vooral over hoe dat precies vorm moet krijgen. De meeste deelnemers waren het eens dat de scholen dat zelf moeten kunnen invullen, met ondersteuning van overheid. Een maatschappelijke dienstplicht werd geopperd, waarbij scholieren na het verlaten van school verplicht iets maatschappelijks moeten doen. Dit idee werd door anderen weer als een vorm van communisme bestempeld.
- De discussie over ‘vertrouwen in de politiek’ kunnen we volgens een aantal deelnemers in ieder geval nog niet uit het democratedebat halen. Dat vertrouwen is volgens reacties op het forum namelijk nog steeds behoorlijk aangetast, zeker na de discussie over het generaal pardon van de asielzoekers en minister Verdonk.

- In verschillende korte discussies op het internetforum kwamen actuele onderwerpen naar voren, die zijdelings met de discussie rond democratie te maken hebben. Zoals bijvoorbeeld de politieke discussie rond het TV-spelletje Lingo, de vermeende ‘bestuurlijke spaghetti’ in ons land, de discussie over de Armeense genocide en het erkennen ervan door politici van Turkse afkomst alsmede de invloed en integriteit van de Stemwijzer van het IPP.

Discussies vanaf januari tot en met half februari

Na de samenvatting en de persoonlijke reactie van de ministers zijn de discussies verder gegaan, vaak inspelend op de debatten in het land of actuele aanleidingen. Vanaf begin februari is de ‘Stelling van de Week’ ingegaan, die elke maandag op de site komt te staan. De reacties op deze stelling wisselen nogal.

Duidelijk is dat nog steeds vooral de onderwerpen ‘vrijheid van meningsuiting’ en de daarbij horende discussiepunten over godsdienstvrijheid en integratie het meest populair zijn. Zeker als door bepaalde uitspraken of gebeurtenissen deze onderwerpen actueel worden. Zoals bijvoorbeeld Geert Wilders die uitspraken doet over de islam.

'Vrijheid van meningsuiting is geen vrijbrief om onfatsoenlijk of respectloos met elkaar om te gaan.' Dit was een van de stellingen van de week, naar aanleiding van de reactie van Minister Remkes op de site. De reacties variëren op dit onderwerp. 'Beledigen moet kunnen, maar op de persoon spelen niet.' 'Wie een beetje thuis in onze cultuur van vrijheid van meningsuiting moet ertegen kunnen.' 'Wie een andersdenkende of andersgelovige bewust kwetst geeft aan zelf weinig tolerant te zijn.' Aan de andere kant geven sommige deelnemers aan er weinig voor te voelen voor fatsoensregels. 'Tolerantie is negatief, waarom zou ik respect moeten hebben voor een ander, omdat de overheid dat zegt?' 'De Grondwet moet zo gewijzigd worden zodat je kan zeggen wat je wilt.' 'Deze vrijheid is nummer 1 in Nederland. Het moet niet ingekapseld worden door opgelegde normen en waarden. Dan geeft degene die aan de macht is, hier weer invulling aan.' In een andere discussie is het men het er hoofdzakelijk over eens dat de overheid zijn bevolking niet kan dwingen tot fatsoenlijk gedrag. Een van de deelnemers noemt vrijheid van meningsuiting iets echt Nederlands en 'pas een probleem worden, als mensen de normen en waarden van dit land niet hanteren. Wanneer je beledigd bent is het goed om erover te praten.' 'Het is een schande dat er in dit democratische land geen politiekincorrecte meningen kunnen worden gegeven.

Verder wordt er gediscussieerd over het nieuwe Kabinet en het regeerakkoord, of burgerfora en burgerpanels nu een verrijking zijn van de democratie, onder meer door een aantal ex-leden van het Burgerforum Kiesstelsel en over het nut van een gemeenschappelijke identiteit in onze democratie. Kan die er wel zijn als niet iedereen zich Nederlander voelt? Andere onderwerpen blijven niet echt van de grond komen, zoals Europa en bestuurlijke drukte, zoals bijvoorbeeld de discussie over de Randstadprovincie.

6.2 Samenvatting van de stelling 'Is de islam onverenigbaar met onze democratische rechtstaat?'

'Moslims in Nederland moeten een nieuwe versie van de islam creëren.' 'De islam sluit niet aan op onze westerse normen en waarden.' 'Je kunt niet alle moslims over één kam scheren.' De stelling 'Is Islam onverenigbaar met de rechtstaat?' Was de langstlopende stelling op het internetforum en trok van oktober tot maart een hoop reacties verschenen. De meeste daarvan zijn het eens met de stelling.

"Het debat over het feit dat de basisbeginselen van de rechtstaat en de basisbeginselen van de islam elkaar uitsluiten, daar wil men het in Nederland niet over hebben, en daarbuiten ook niet, zelfs niet hier in de VS." Dat zei Ayaan Hirsi Ali in het NRC van 30 september vorig jaar. Onze Democratie plaatste daarop over dit debat een stelling op het forum.

Deze is inmiddels afgesloten maar nog wel te lezen:

Is de islam onverenigbaar met onze democratische rechtstaat?

De meeste deelnemers aan het forumdebat over deze stelling vinden van wel. Zeker de dogmatische kanten van dit geloof druist in tegen de Westerse normen en waarden. "De islam kent geen vrijheid van geloof, meningsuiting en bezit en vooral geen persoonlijke vrijheid", stelt deelnemer Pici. Volgens ene Demografias is alleen al het sharia-erfrecht het bewijs dat het niet past in ons land. Met dit erfrecht krijgen zonen meer dan dochter, 'omdat die het minder nodig hebben'. "Dit druist in tegen artikel 1 (gelijke behandeling)."

Veel forumbezoekers lijken een angst te hebben voor de opkomst van de islam. Ze wordt in sommige postings neergezet als een gewelddadige, wereldoverheersende sekte. Zo sluipt de sharia (wetgeving volgens de koran) langzaam al ons land in, volgens een deelnemer. Onder meer met halal-hypotheeken, sharia-erfrecht en acceptatie van hoofddoekjes.

Eén kam

Je kunt niet alle moslims over één kam scheren, zo zijn meerdere deelnemers het eens. Er is niet één autoriteit en de praktische benadering van het geloof wordt vaak bepaald door imams en mullahs. Een kort filmpje van een interview op de BBC met een mullah laat dat duidelijk zien. De man zegt doodleuk dat de mensen die in de Londense metro om zijn gekomen schuldig waren aan het 'niet-moslim-zijn' en daarom mochten worden gedood. Zulke 'barbaarse' uitingen zijn vaak keuzes van individuen, en niet van de islam in het algemeen, wordt dan ook meerdere malen gezegd.

Opvallend is dat er in het debat ogenschijnlijk geen moslims mee discussiëren. "Juist zij moeten zelf maar uitspraak doen over deze stelling", stelt bezoeker Imagine. "Als wij maar blijven uitmaken wat zij geloven komt er nooit iets constructiefs van."

Eigen versie

Meerdere mensen in de discussie benadrukken hoe belangrijk het is dat 'de moslims' in Nederland een eigen versie van de islam creëren. Eentje die los staat van de sociaalhistorische achtergrond van het Midden-Oosten en flexibel de grenzen opzoekt van wat de heilige koranregels voorschrijven en wat onze samenleving accepteert. "Samenleven is water bij de wijn doen", stelt Imagine. "De westerse moslims krijgen daar te weinig ruimte voor", stelt een andere bezoeker. "Ze worden onder druk gezet om partij te kiezen." Iemand anders stelt voor het islamitisch recht opnieuw om te bouwen, dus meer aan te passen aan de westerse wereld.

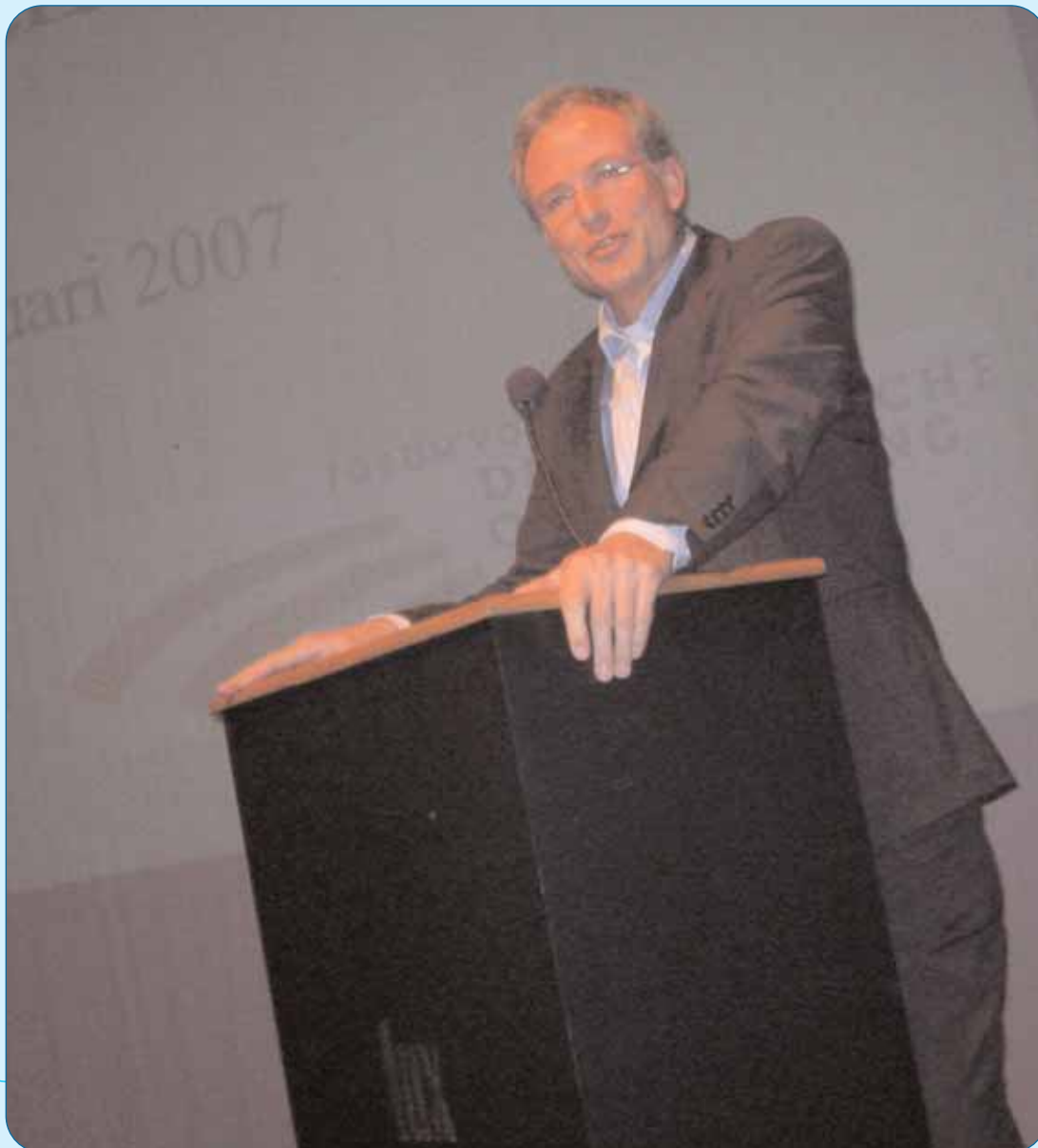
Ook vinden sommige forumdeelnemers dat de discussie breder moet worden getrokken. De vraag luidt dan: 'Is de kerk (welke dan ook) onverenigbaar met de democratische rechtsstaat?' "We moeten een seculiere weg kiezen", is daarop het antwoord.

Dank voor uw deelname. We nodigen u van harte uit ook uw bijdrage te leveren aan het debat op maandag 22 januari met o.a. Atzo Nicolaï. U kunt hiervoor rechtstreeks kaarten reserveren bij de kassa van LUX; 0900-5894636, of via dit mailadres;

hedzerd@lux-nijmegen.nl. Het debat is gratis toegankelijk. Het debat vindt plaats in LUX, aan de Marienburg 38-39, Nijmegen.

Dit debat wordt georganiseerd in opdracht van het Forum voor Democratische Ontwikkeling en het Ministerie voor Binnenlandse Zaken.

7. Bijlagen

7.1 Enquête 'Wie wil er een politicus als buurman?'

Wie wil een politicus als buurman?

Debat op maandag 22 januari 2007

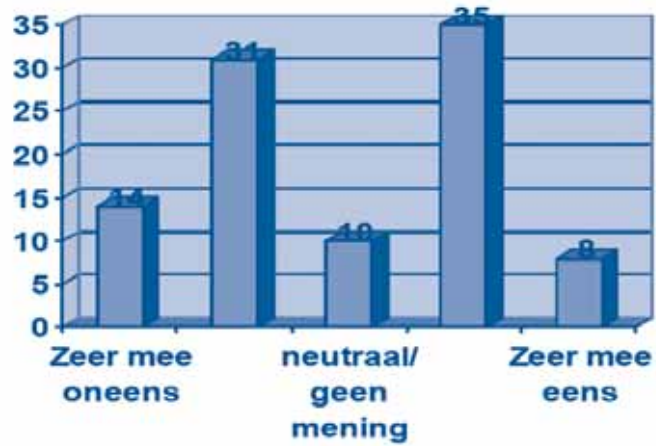
LUX Nijmegen

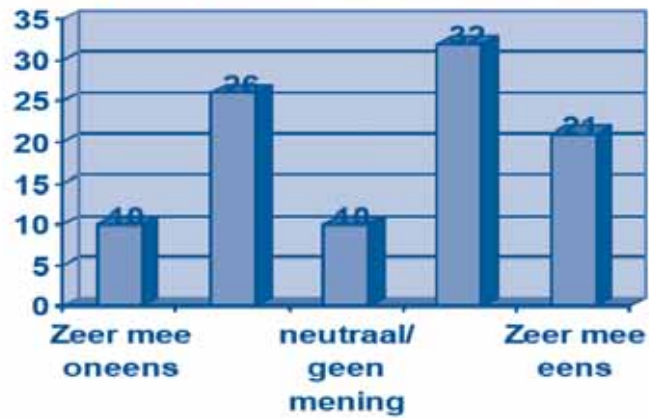
Achtergrond respondenten

- Aantal reacties: 292
- Gemiddelde leeftijd: 46 jaar
- Aantal mannen: 188
- Aantal vrouwen: 86
- Hoger onderwijs (HBO/ Uni): 242
- Middelbaar onderwijs (MBO): 45

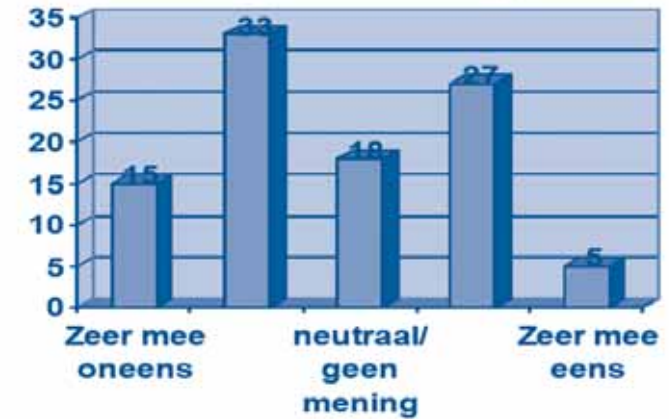
Stelling 1: Ik vind politici over het algemeen betrouwbaar

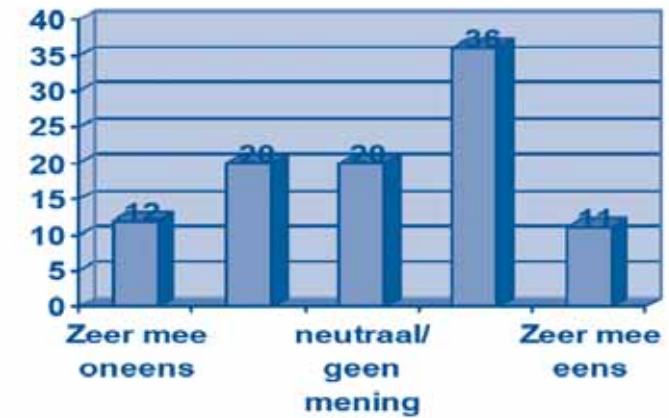
Stelling 2: Politici zeggen te luisteren naar de wensen van burgers, maar doen dat niet

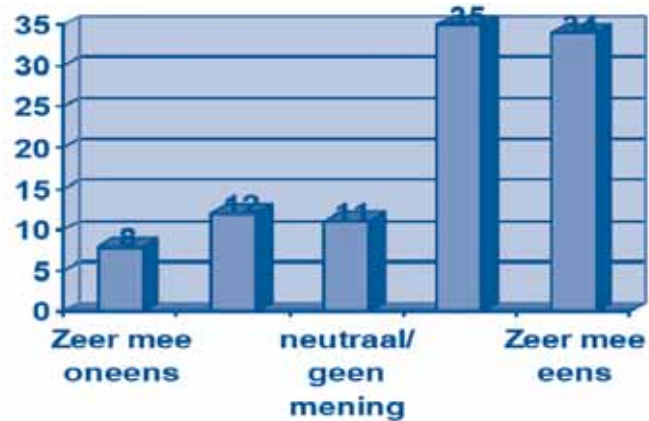
Stelling 3: Over het algemeen geven politici het goede voorbeeld aan burgers

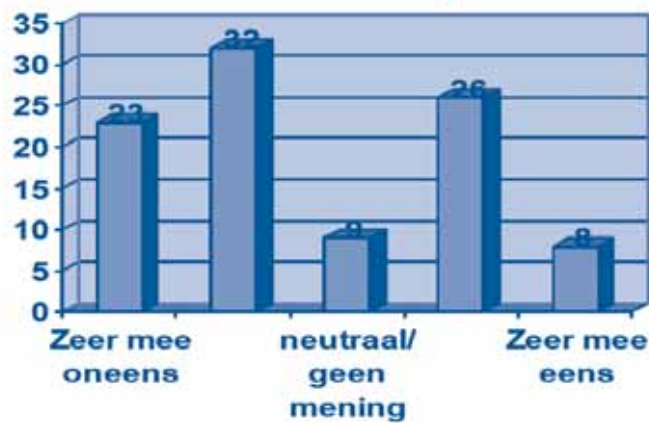
Stelling 4: Politici zijn mensen met veel kwaliteiten

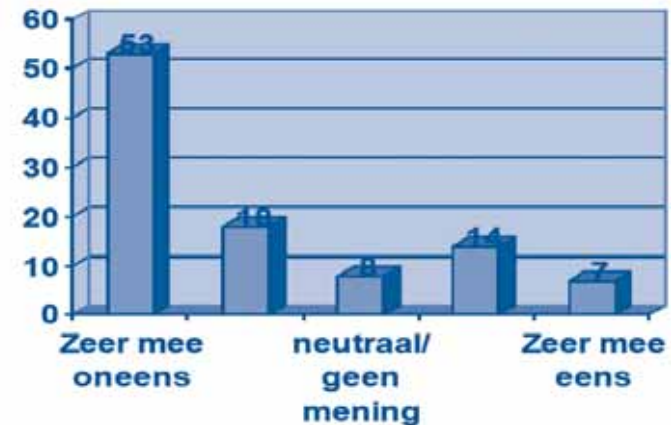
Stelling 5: Als het er op aan komt, vinden politici hun eigen loopbaan belangrijker dan het landsbelang

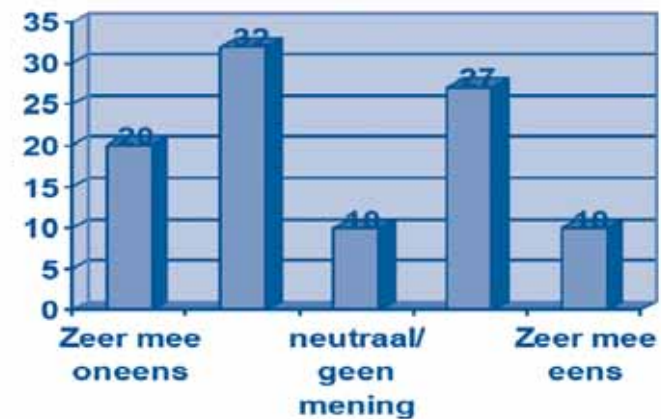
Stelling 6: Politici zijn goed in staat om maatschappelijke problemen aan te pakken

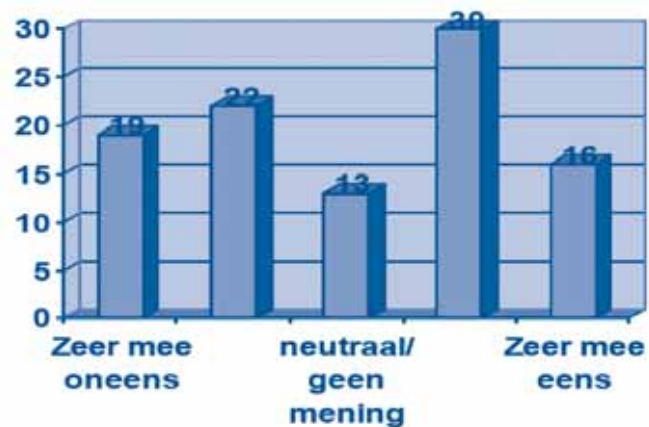
Stelling 7: Eerlijkheid is geen nuttige eigenschap voor een politicus

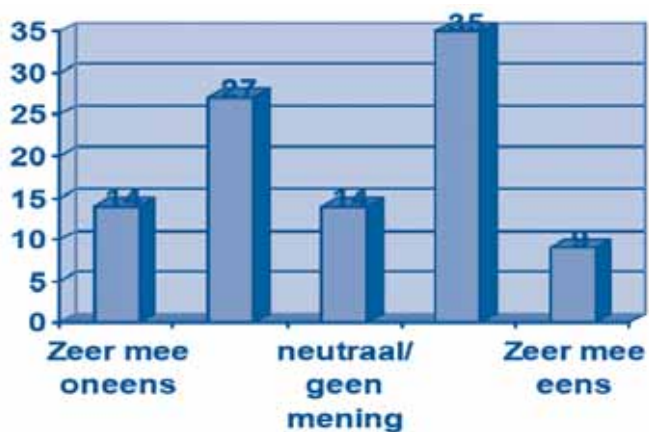
Stelling 8: Politieke partijen zorgen ervoor dat de beste politici bovenaan de kieslijst staan

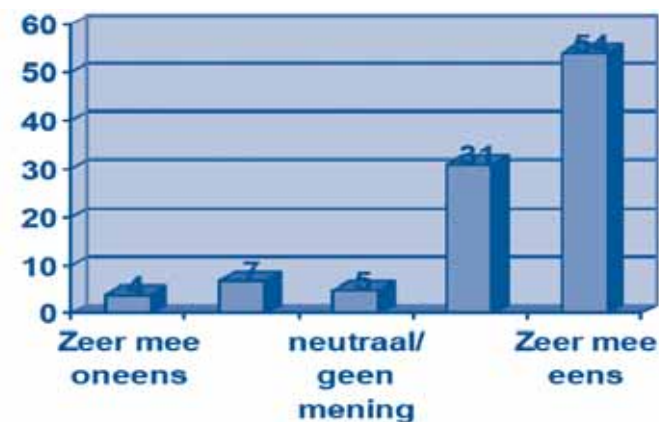
Stelling 9: Nederlandse politieke partijen zijn slechts instrumenten voor het starten en beschermen van je politieke loopbaan

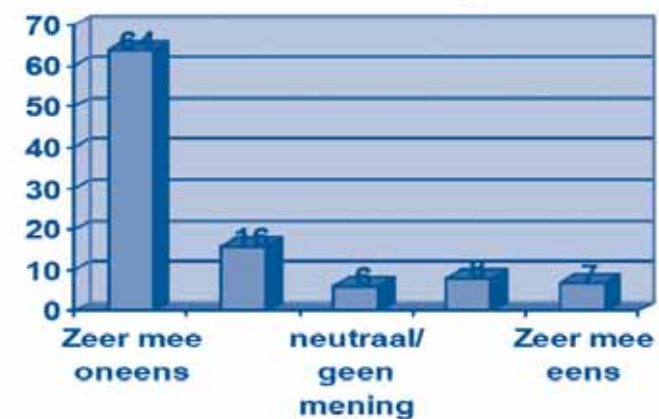
Stelling 10: Politieke partijen zijn volgens mij integere organisaties

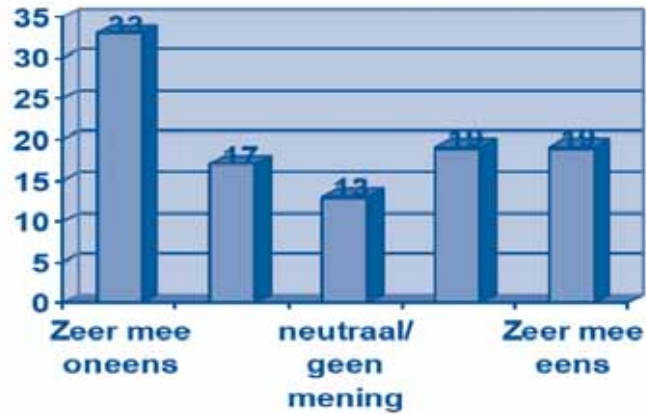
Stelling 11: Politieke partijen vervullen een essentiële rol in onze parlementaire democratie

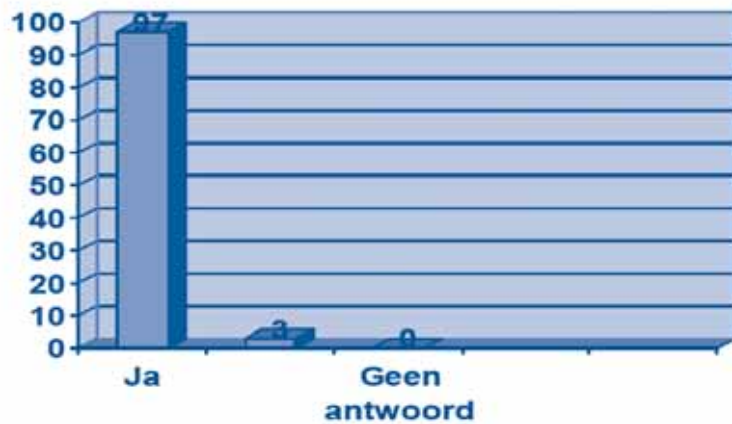
Stelling 12: Of ik vertrouwen heb in politici en politieke partijen, maakt me weinig uit

Stelling 13: Het invoeren van bestuurlijke vernieuwing is voor mij reden om meer vertrouwen te krijgen in politici

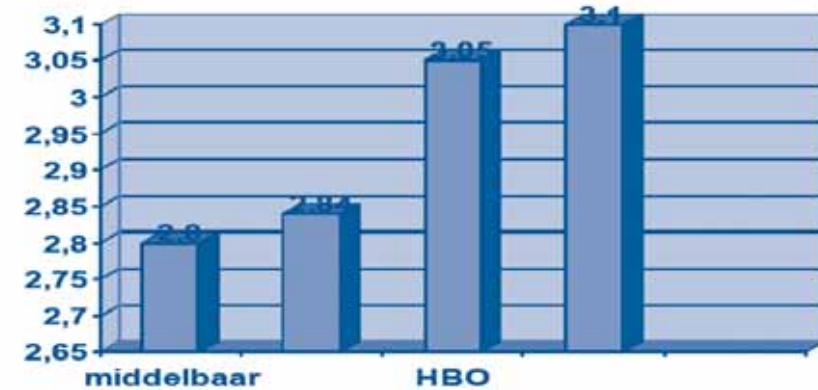
Vraag 14: ik heb gestemd op 22 november

Conclusies

- Vertrouwen in politici is kwetsbaar (stellingen 2,3,5,6,11)
- 80% vindt vertrouwen erg belangrijk
- Stevige oververtegenwoordiging van hoger opgeleiden

Opvallend; laag opgeleid betekent laag vertrouwen in politici

7.2 Kamervragen over uitspraken Nicolai in debat over democratie

SGP-Kamerlid Van der Staaij wil door middel van schriftelijke vragen opheldering over de uitspraken van minister Nicolai inzake de rangorde van grondrechten. Daarbij komt ook de beoordeling van de kruisingsact van Madonna aan de orde. De minister-president wordt kritisch bevraagd op de eenheid van kabinetsbeleid.

881

Vragen van het lid **Van der Staaij** (SGP) aan de minister-president, minister van Algemene Zaken en minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties over *de rangorde in de Grondwet*. (Ingezonden 26 januari 2007)

1
Hebt u kennisgenomen van de berichtgeving over een toespraak die de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties in Groningen heeft gehouden?¹

2
Is het waar dat de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties bij die gelegenheid heeft gezegd dat er sprake is van een rangorde in de Grondwet en dat voor hem de vrijheid van meningsuiting bovenaan staat? Hoe verhoudt zich dit tot het kabinetsbeleid, zoals neergelegd in de nota «Grondrechten in een pluriforme samenleving»?²

3
Hoe verhoudt de opvatting van de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties inzake de kruisingsact van Madonna zich tot de beantwoording van schriftelijke vragen terzake door de minister van Justitie, waarin deze stelt dat dit «een verwerpelijke methode om aandacht te trekken ten koste van de diepste gevoelens van veel mensen» is?³

4
Kunt u uitleggen waarom het zichzelf opleggen van beperkingen haaks staat op een vrije democratie?

5
Hoe verhouden de uitlatingen van de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties zich tot het kabinetsbeleid inzake waarden en normen, waarbij elementen als respect en fatsoen centraal staan? Hoe beoordeelt u in dit licht de uitspraak dat we «gekwetste gevoelens bij bepaalde groepen» voor lief moeten nemen?

6
Deelt u de mening dat het beginsel van de eenheid van kabinetsbeleid ook in een demissionaire periode van toepassing is en daarmee de ruimte voor persoonlijke opvattingen in ministeriële toespraken begrenst?

¹ «Nicolai zet de vrijheid van meningsuiting bovenaan», Trouw, 25 januari 2007, p. 3.

² Handelingen TK, 2003–2004, 29 614, nr. 1.

³ Handelingen TK, 2005–2006, aanhangsel nr. 2019.

Antwoord

Antwoord van minister-president **Balkenende** (Algemene Zaken), zie ook Aanhangsel Handelingen nr. 821, vergaderjaar 2006–2007. (Ontvangen 22 februari 2007)

1
Ja.

2 t/m 5

De toespraak zoals weergegeven in Trouw bevat een beschouwing over de betekenis van de vrijheid van meningsuiting. Deze beschouwing beoogde geen wijziging van de Grondwet ten aanzien van de verhouding tussen de grondrechten. Bepalend is het kabinetsstandpunt zoals neergelegd in de nota Grondrechten in een pluriforme samenleving. In een concrete situatie moeten rechten altijd worden gewogen: het ene grondrecht gaat niet geheel voor of boven een ander grondrecht.

Dit staat uiteindelijk ter beoordeling van de rechterlijke macht. Het Openbaar Ministerie heeft inmiddels besloten niet tot vervolging van Madonna over te gaan. De vrijheid van meningsuiting is een groot goed in onze democratie. Hierbij moet men zich niet laten leiden door angst. Dit neemt niet weg dat de uitoefening van de vrijheid van meningsuiting ook verantwoordelijkheden vergt ten opzichte van anderen. Respect en fatsoen, ook voor mogelijk gekwetste gevoelens bij bepaalde groepen, behoren daartoe. Deze aspecten kunnen in het publieke debat aan de orde komen. Tegen strafbare uitingen kan achteraf worden opgetreden door de overheid.

6
Ja.

